

قیمت اشتراک

سالانه
ششماهه
در آلمان ... | ۱۰۰ مارک | ۶۰ مارک
در ایران و یک لیره انگلیسی | ۱۲ شلینگ
سایر ممالک

قیمت هر شماره برای تک فروشی در
ایران پنج قران است

کاوه

۱۳۲۴

این روزنامه هر ماه یک
بار در ۱۶ صفحه نشر میشود

عنوان مراسلات

Rédaction «Kaveh»
Berlin-Charlottenbourg
Leibnizstr. 64

۲۷ اسفند ارد ماه قدیم ۱۲۹۰ یزدگردی = غره ذی الحجه سنه ۱۳۳۹ = ۶ اوت فرنگی ۱۹۲۱ میلادی • Neue Folge • Nr. 8 • Jahrg. 2

روزنامه کاوه که بنام کاوه آهنگر داستانی منسوب است و دوره جدید آن از غره جمادی الاولی سنه ۱۳۳۸ در برلین پایتخت مملکت آلمان بزبان فارسی فصیح و ادبی چاپ میشود دارای مقالات علمی و ادبی عالمانه ایست که در نتیجه تبعات وزحمت طولانی نوشته میشود. این روزنامه نتیجه سعی عدهای از اشخاص مشغول بعلم وادب بوده و بکمک قلمی اساتید بزرگ از علمای معروف فرنگستان مفتخر و مقالات فاضلانه آنها زیب صفحات این روزنامه است. روزنامه کاوه با کمال پاکیزگی در کاغذ اعلا در مطبعه خلی نفیس بطبع میرسد و خط روشن و خوبی طبع و صحت دقیق آن که بقدر مقدور بی غلط چاپ میشود انسان را بهوس خواندن آن میآورد. در غره هر ماه یک شماره از آن دارای ۱۶ صفحه بزرگ و قریب ۱۲۰۰ بیت مطلب نشر میشود که مشتمل است بر ابواب مختلفه از مطالب مهمه و از آن جمله مخصوصاً مقالات تاریخی راجع بایران قدیم و مشاهیر شعرای ایران و مشاهیر قرن اخیر و تنقیدات ادبی و ملاحظات عمومی و مقالات علمی و سیاسی و غیره. با شماره ۴ و ۸ و ۱۲ کاوه یک جزوه بزرگ بقطع و حجم خود روزنامه مشتمل بر ۱۶ صحیفه از اجزای کتابی موسوم به «تاریخ روابط روس و ایران» بطور ضمیمه و بلاعوض بمشترکین فرستاده میشود که بعدها مجموع این جزوهها یک کتاب مستقل مبسوط و مفیدی میشود.

برای ترتیبات اشتراک و اسامی و کلاهی روزنامه و غیره رجوع کنید پشت صفحات جلد روزنامه

برای مکاتبه با اداره کاوه میتواند خط فرنگی پائین این صفحه را بریده روی پاکت چسبانیده و پست بدهید

Rédaction du journal Persan «Kaveh»
(Allemagne) **Berlin-Charlottenbourg**

Leibnizstr. 64.

اسامی وکلای کاوه

در ایران و سایر ممالک

هندوستان: جناب آقا محمد تقی افشار مقیم بمبئی

مصر: تجارتخانه آقا میرزا مهدی بیک محمد رفیع مشکی مقیم القاهره

طهران: جناب آقا سید عبد الرحیم خلخالی - خیابان ناصری
جناب آقا سید عبد الرحیم کاشانی - خیابان ناصری نمبر ۱۰۱

تبریز: جناب حاجی اسمعیل آقا امیر خیزی

مشهد: کتابخانه نصرت

اصفهان: دواخانه آقا میرزا غلامرضا، درب باغ قلندرها

بندربوشهر: جناب آقا میرزا احمد کازرونی

کرمانشاه: تجارتخانه جناب آقای میر صدر میر عبد الباقی

کرمان: تجارتخانه شهریار خدا بخش سروشیان و پسران

یزد: جناب آقای ارباب مهربان جمشید جوانمرد خرمشاهی پارسائی

کاشان: تجارتخانه آقا سید محمد لاجوردی کاشانی و پسران

ملایر: جناب آقای میر حسین خان حجازی

طالبین اشتراک روزنامه باید وجه اشتراک را قبلاً با آقایان و تجارتخانههای مذکور پرداخته و قبض رسید گرفته آن قبض را با اسم و عنوان خود مستقیماً بداره کاوه بفرستند تا روزنامه منظمأ و مستقیماً بایشان ارسال شود.

مکاتبات اداره

جناب آقا میرزا عبد الحسین مدیر کتابخانه «آذربایجان» در تبریز:-

مدت ۱۹ ماه است که اداره روزنامه کاوه مرتباً توسط شما بخدمت روزنامه فرستاده و علاوه بر آنکه عده‌ای از هر شماره پیش خود شما فرستاده میشد تا بخدمتی که قبول اشتراک میکنند بدهید و یا بطور تک فروشی بفروش برسانید و بعدها بواسطه نرسیدن خبر از شما که این بیخبری پارسال مدتی طول کشید از بعضی شمارهها دیگر فرستاده نشد و بعدها باز امسال از شماره‌های اول مقداری فرستاده شد علاوه بر این پارسال و امسال برای ۱۶ نفر اشخاص بموجب قبوض و مراسله امضا شده شما دایر بر وصول وجه اشتراک سالیانه بدست شما روزنامه فرستاده شده است و بلاشک این وجوهات که مجموع آنها تا امروز ۳۶ تومان و ۶۱ قران میشود پیش شما موجود و بر ذمه جنابعالی است. اگر قیمت تک فروشیها هم حساب شود مجموع قرض شما بداره کاوه به ۶۷۰۶ تومان بالغ میشود. خیلی برای ما موجب تأسف است که با وجود امید مخصوصی که بانتشار کاوه در آذربایجان داشتیم تا حال همت لازمی از طرف عالی در نشر کاوه در آنجا که مرکز دؤم علم و ادب در ایران توان شمرد بعمل نیامده سهل است وجوه اشتراک مأخوذه را نیز در این دو سال نرسانیدید. اگر چیزی از این وجه بکسی رد کرده‌اید باید قبض رسید آنرا ارائه کنید و اگر از نسخه‌های تک فروشی چیزی باقی است بموجب همین اخطار همرا باصورت ریز که از هر شماره چند نسخه باقی است با آقای حاجی اسمعیل آقا امیر خیزی تحویل داده و قبض بگیریید و قیمت باقی را با مجموع وجوه اشتراک که از مردم دریافت داشته‌اید نیز در مقابل قبض جداگانه بجناب معزی الیه رد بفرمائید.

مارا کمال تعجب و تأسف حاصل است که در ایالت آذربایجان که در ۲۰ سال قبل عدد مشترکین مجلات علمی بصد میرسید حالا علم و ادب بقدری مهجور و کاسد شده که مشترکین کاوه بیش از ۶۰ نفر نیستند ولی احتمال کلی وطن قوی برآنت است که این قهره از کساد علم و ادب نبوده بلکه از عدم نظم و اهتمام کار کاوه در آن ایالت بوده و امیدواریم با اهتمام آقای امیرخیزی که خود از محبین علم و اهل فضل و ادب هستند و تشویق سایر اهل فضل و وطن فطران و خطیب و صائب کار انتشار کاوه در آنجا انتظام گیرد چنانکه آثارش پیدا است.

ترتیبات اشتراک

بعموم مشترکین وبالخصوص وکلای محترم روزنامه

روزنامه کاوه فقط و فقط باشخاصی فرستاده میشود که قبول اشتراک کرده و قبلاً وجه اشتراک سالیانه را که در ایران یک لیبره انگلیسی است بیکی از وکلای کاوه که اسامی آنها در ستون مقابل درج است پرداخته و قبض (چه قبض چاپی اداره وجه غیر آن) بامضای وکیل مزبور گرفته و آن قبض را بداره کاوه رسانیده باشند که در آن صورت مستقیماً توسط پست و مرتباً روزنامه باسم خود اشخاص مزبور ارسال میشود. علاوه بر این باید هم مشترکین وهم وکلای محترم روزنامه کاوه شرایط ذیل را منظور بدارند:

۱ - اسم و عنوان محل اقامت مشترک باید در همان قبض با کمال صراحت نوشته شود که خوانا باشد.

۲ - اشتراک سالیانه فقط از اول هر سال تا آخر آن (یعنی سال روزنامه) تواند شد نه از هر شماره روزنامه تا همان شماره از سال آینده. همچنین اشتراک ششماهه فقط از شماره اول هر سال تا شماره ۶ و یا از شماره ۷ تا ۱۲ تواند شد نه هر شش شماره لا علی التعمین.

۳ - در ولایاتی که ما وکیل نداریم مشترکین میتوانند وجوه اشتراک را یا بزدیکترین نقطه‌ای که در آنجا وکیل کاوه است بفرستند و یا چند نفر با هم وجوه اشتراک را رویهم گذاشته بتوسط بانک یک برات گرفته و بفرستند.

۴ - ما با غیر از وکلای روزنامه با احدی نمیخواهیم حساب باز کنیم و مطالبات و بدهی داشته باشیم باین معنی که هر کس از هر جا مستقیماً بدون واسطه و کلا هر چه بخواهد از روزنامه و کتاب باید وجه آنرا پیشکی و تقد بفرستد تا هر چه خواسته فرستاده شود. وکلای روزنامه نیز در باره سفارشهای خود از فرستادن روزنامه و کتاب چه برای خود و چه برای دیگران شخصاً مسئول وجه این سفارشها هستند و در حساب ایشان محسوب میشود خواه اشخاصی که کتاب و روزنامه گرفته‌اند وجه را پرداخته باشند یا نه.

تشکر

با وجود اینکه ما در شماره ۶ کاوه بطور مؤکد اظهار داشتیم که دیگر هیچ وجهی بطور اعانه برای برقراری «کاوه» قبول نخواهد شد و نباید کسی زحمت کشیده و بفرستد باز بلافاصله پس از انتشار شماره سابق دوقره وجه بعنوان اجابت استمداد مندرجه در شماره ۷ سال گذشته رسید که از اشاره بدآنها ناگزیریم. چون هر دوقره مدتها قبل از اظهار اخیر ما فرستاده شده و از طرف تجار محب علم و حسیه الی العلم و الأدب میباشد ما آن هدایای اهل معرفت را رد نکردیم و با کمال تشکر پذیرفتیم یکی از اینها از آقای جناب آقا محمد جعفر شیرازی مدیر کپانی ایرانی در شا نگاهی از بلاد چین است بمبلغ ۵۰ لیبره و ۷ شیلینگ و ۱۰ پنس و دیگر از جناب آقا علی آقای نمازی است از هندوستان بمبلغ ۵۰ لیبره. ما از مدد هر دو شخص علم دو ست تشکر میکنیم.

بواسطه تعدد مقالات و بسط آنها مجبوراً چهار صفحه بر این شماره افزوده و آنرا در ۲۰ صفحه نشر کردیم که تلافی تأخیر انتشار آن از موعده معین خود نیز بشود. شماره آینده در ۱۲ صفحه نشر خواهد شد.

<p>قیمت اشتراک</p> <p>سالانه ششماهه در آلمان ... ۱۰۰۰ مارک ۶۰ مارک در ایران و سایر ممالک یک لیره انگلیسی ۱۲ شلینگ</p>		<p>این روزنامه هر ماه یک بار در ۱۶ صفحه در برلین نشر میشود.</p> <p>عنوان مراسلات: Rédaction « Kaveh » Berlin-Charlottenbourg Leibnizstr. 64</p>	
<p>قیمت هر شماره برای تک فروشی در ایران پنج قران است</p>	<p>۶ اوت ماه فرنگی ۱۹۲۱ میلادی Nr. 8 Jahrg. 2 Neue Folge</p>	<p>۲۷ اسفند اردتد ماه قدیم ۱۲۹۰ برتدکردی - غرته ذی الحجه سنه ۱۳۳۹</p> <p>کَاوَه ۱۳۳۹</p>	<p>آدرس تلگراف: Rouznakaveh Berlin کافی است</p>

نکات و ملاحظات

جزئیات (۱)

محل شاه آباد طهران در طهران هر فصلی از سال یک هیئت و برای تازه‌ای تشکیل میشود و یک بیاننامه در مقاصد و نیات عالی خود از بنای خطوط راه آهن و کارخانها و بستن سد اهواز و اصلاح حال رعایا و تعمیر راهها و تشکیل قشون منظم و سایر کارهای دلربا ولی محتاج بسالیان دراز نشر میکند و در واقع یک مقاله غرّا بمقالات جراید اضافه نموده و آن مقاله مفصل را بممالک خارجه از قرار هر کلمه یکتومان تلگراف میکند. شاید هر یک از رجال دولت هم برای موقع ریاست وزرای خود یک بیاننامه با آب و تاب بی پیش از وقت حاضر دارد. لکن پیش از آنکه هیئت و وزرای بهار دست بکار اجرای نیات خود بشود باید جای خود را بهیئت و وزرای تابستان بدهد که اونیز «با اتکاء بحسن توجه ملوکانه و اعتماد طبقه صالحه ملت در این موقع باریک که در تاریخ ایران نظیر نداشته بار سنگین مسئولیت را بدوش گرفته» و در حلول فصل پاییز وی نیز این بار را انداخته و یک دسته دیگری که آنها را «هیئت وزرای پاییز» توان نامید «متوکلاً علی الله با عزم ثابت و محض اطاعت امر قدر قدرت در آن موقع استثنائی تاریخی که وطن در خطر عاجل است و مقدرات آن بموتی آویخته زمام امور را بدست گرفته و دو سه ماهی تک و پوکند و در خانه‌شان کارکنند و یک دوره حکام و سفرا و مدیران وزارتخانه‌ها را عوض کنند و بجای آنها «از اشخاص صالح» یا نیز یازمستان (بحسب اختلاف نظر هیئت وزرای هر فصل) بگذارند. ضمناً هر هیئت تازه هم یک عده الفاظ و عبارات نوظهور عجیب برای جلوه موقتی خود داخل زبان سیاست باقی فارسی که بقدر کفایت مغشوش شده میکند (۲).

در حالتیکه این اوضاع شاه بازی و این تعزیه که هر پرده آن دوسه ماه طول میکشد در محله شاه آباد و یا محله دولت (در شهر طهران) که (۱) بر حسب وعده شماره قبل باز چند قهره از اموری را که در نظر سیاستون بزرگ ایران «جزئیات» میباشند در این شماره اشاره میکنیم.

(۲) مثلاً در این اواخر «رئیس دولت» بجای «رئیس الوزرا» دار شده و وزراء عبارت «دولت من» استعمال میکنند که تازه است.

جراید ایران با دبدبه آنرا «مرکز» مینامند جاری میشود و یکدسته خوانین با عده آخوند های شهری و چند نفر سردسته کسبه بازاری طهران که وکیل مطلق ودائی «ملت» هستند و معدودی اشخاص «سیاستچی» که این کار را حرفت خود ساخته اند در داخل قلعه طهران با اسباب چینهای مختلف این دسته یا آن دست را سرکار میآورند و بعد از سه ماه عوض میکنند در ولایات بزرگ و دور دست ایران قطع طریق بر جان و مال مردم یعنی ملت حقیقی مسلط شده و بواسطه اغتشاش و هرج و مرج دائی پایتخت تسلط خود را طول داده و امن و راحت را بر مردم پیشه ور و دهقان حرام میکنند و چون هر هیئت وزراء مشغول مجادله برای حفظ مقام خود در جلو دسائس «سیاستچی» های دار الخلافه است و پیش از آنکه دوام و قوامی بگیرد و شروع باقدام در امنیت ولایات بکند معزول میشود لهذا هر یانچی و طغانی در هر گوشه سالها یا بقدر عمر وزارت پانزده هیئت وزراء دوام میکند و مملکت ایران بدین قرار تجزیه میشود. بلی در موقعیکه سیاستون بی قشون محله دولت و شغال آباد در دامنه کوه دماوند شب و روز بدسائس سیاسی متصل یکی را بر افکنده و دیگری را بر میانگیزند و «اولیای دولت» رنگارنگ و گوناگون برای «ممالک محروسه» ایران ترتیب میدهند بوزراحمدهای مسلح و طوایف کهگیلویه در دامنه کوه دینا شاهراه تجارتی ایران را قرق میکنند و در حوالی دریاچه اورمیه «فدائی اتحاد اسلام» سیمتقوی گرد یک قطعه از خاک ایران را تصرف نموده و بر جان و مال رعایای بدبخت مسلط گردیده است و همه اینها نه بزور نطق و خصوصیت و گرم گرفتن با این و آن است و نه بقوت بیاننامه‌های سیاسی بلکه بزور اسلحه و قوت ایلات غارتگر. مطیع کردن این یاغیان دزد و امنیت بخشیدن بآن نواحی بدبخت قشون میخواهد و توپ و زور نه نطق و بیاننامه و نه تلگراف بیم و امید خصوصاً که خان ماکو و سرداز بلوچ با مضاهای مختلف تلگرافهای رئیس الوزراهای بهار و پاییز آشنا نمیتواند بشود. بی ثباتی هیئت وزراء و بی اعتباری حکومت مرکزی در این زمینه بجائی رسیده که هر مأمور دولت را که اولیای دولت از شغل خود معزول میکنند وی با آسانی میتواند حکم عزل را با کمال بی اعتنائی پشت گوش انداخته و دوسه ماهی خود را در محل ماموریت خود نگاهداشته و صبر کند تا هیئت وزرای ایران عوض شده و از طرف

جانشینان آنان مثل مظلومین مقتس که از طرف هیئت سابق در باره وی بناحق ستم رفته دوباره در شغل خود برقرار شده و بلکه ترقی یابد چه شک نیست که آنچه یک هیئت وزراء بکند در نظر جانشینان آنها باطل و لازم تغییر است.

با مزه اینجا است که بعضی از جرائد ایران در تشکیل هر هیئت وزراء آرا به بیانات پرشوری استقبال کرده آرا «دولت محبوب» و «کابینه امید» خوانده و قدرت معجز نمای آرا در حل اشکالات تاریخی ایران و اصلاحات اساسی بمبالغه فوق العاده توصیف نموده نجات ایران را در دست رئیس الوزرای «محبوب» مسلم میدانند و پس از دو ماه همان بیچاره‌های «محبوب» را ببارانی که سابقاً آنها را خوش بینامیدند و حالا سیاستون جدید «تفید» اسم میدهند بدرقه میکنند و دفتر سیئات اعمالشان و «خیانت‌های عظیم تاریخی» ایشانرا بانظار عامه گذاشته مسئولیت خرابیهای ایرانرا از عهد فتحعلی شاه تا حال بر آن هیئت تحمیل مینمایند. باد دارم که در ایام جوانی و قبیکه دیوان قانی را میخواندم و میدیدم که آن شاعر سخور فصاید غزای متعددی در مدح حاجی میرزا آقاسی سروده و اورا بعرش رسانیده ولی پس از چند سالی که میرزا تقی خان امیر نظام بصدارت رسیده همین قانی قصیده‌ای در مدح وی گفته که یک بیت آن اینست: «بجای ظالمی شقی نشسته عادل تقی» که مؤمنان متقی کنند اقتضای خلی تعجب می‌کردم و پیش خود میگفتم عجب آدمی بوده این شاعر که هیچ حیانت‌دشته و خجالت نمیکشیده ولی حالا که بعضی شرای تورا می‌بینم که بنثر در تملق و مدح بیشتر از شعر مبالغه میکنند و بهما تقرر قدیم در مدح و هجوشان تقاضای صلح یا قصد تهدید هم دارند و هر سه چهار ماهی تمدوح را هجو و هجو شده را مدح میکنند بقا آنی رحمت میخوانم و میگویم شاید پس از سیزده سال صدارت حاجی میرزا آقاسی و دو سه سال صدارت امیر نظام عقیده قانی واقعا از اولی سلب شده و با اقدامات دویمی معتقد شده بوده که در همچو مدت میدیدی اینگونه انقلاب در عقیده غیر ممکن نیست. مقصود آن بود که تزلزل دائمی حکومت مرکزی باعث هرج و مرج و شاید تجزیه ولایات ایران و مخصوصاً سبب مستقیم نا امنی مملکت و طرق و شوارع گردیده بتجارت و زراعت نیز صدمه کثی میزند.

بزرگترین علامت ترقی ملت ایران در اداره مملکت باصول مشروطیت آن خواهد بود که طریقه سازش دادن سلیقه‌های مختلف را یاد گرفته و با دولت رفتار و مدارا نماید یعنی هر نقص و عیبی را موجب نقادی و عزل هیئت وزراء قرار ندهد و بتواند یک حکومت مرکزی ثابتی بوجود بیاورد و نواقص آرا تحمل نموده معایب آرا فدای محسنات قدرت و دوام دولت و نفوذ آن در ولایات و ایلات و امنیت طرق نماید و در واقع از خیلی معایب چشم پوشی نموده و فقط مواظب امور اساسی باشد که یکی از مهم‌ترین آنها امنیت ولایات و تزیاید نفوذ و قدرت حکومت مرکزی است. تقویت کامل دولت و قدرت دادن باو وسی در امنیت مملکت از اولین تکالیف هر وکیل و هر سیاست پیشه است.

انفکاس بازی از طرف دیگر هم باید مواظبت بشود که وزرای طهران نیز طهران در بهوا و هوس و بدخواه خود بیجهت حکام ولایات را زود ولایات زود عوض نکنند. عزل و نصب بی در پی حکام حتی از عزل بی در پی وزراء هم بدتر و مضرت‌تر است. پیش از عهد مشروطیت اغلب یک حاکم چندین سال در ولایتی حکومت میکرد

(۱) مقصود از هر دولت مثل است نه مثال و ابداً ارتباطی با صاحبان حائیه

این اقلاب ندارد.

یعنی نه در کتب عربی و فارسی قدیم از صحیح بخاری و سیاست نامه نظام الملک وزیر سلجوقیان و اخلاق ناصری و گلستان سعدی بوده و نه «خاقان مغفور» و «شاه شهید» و یا شاه عباس «جنت مکان» از آن خبر داشته - بی و قتیکه ملت ایران دارای اینقدر انصاف شد که این ترتیب حکومت اختزاعی ممالک خارجه را قبول کرد آنوقت برای اجرای صحیح این ترتیب «کنستی توسیون» و بکارا نداشتن آن بر وجه درست چاره‌ای جز استخدام معلمین و مأمورین و مستشاران خارجی دانا بجهت برقرار کردن این ترتیب حکومت قانونی در مملکت آق قویونلوها و قره قویونلوها و حاجی میرزا آقاسی نداریم و کافی نیست که چند نفر آخوند و کسبه خوش نیت و بی اطلاع از بروجرد و قمشه و اردبیل و نرماشیر جمع آوری کنیم و از آنها بخواهیم که «کنستی توسیون» اختزاعی فرانسه و انگلیس و تصورات مونتسکیو و روسورا در پیشکوه لرستان و محسنی فارس و قراجه داغ آذربایجان اجرا کنند و مالیه ایران را نظم داده قشون منظم ترتیب دهند و کاری بکنند که حاکم رفسنجان از ترس مؤاخذه حکومت مرکزی در مال دولت و دارایی رعیت تصرف نامشروع و تجاوز نکنند. بیک کلمه مختصر باید بگوئیم که این کار محالست و از حالا تا صد سال دیگر هم اگر مجلس ملی ایران مشا و ره و مذاکره کند باصلاح یک رشته از امورات مملکتی در زمینه ایجاد و بنای اصلاحات (نه نسخ و موقوفی معایب) کامیاب نخواهد شد جز آنکه مستشاران فرنگی از خارجه بیاورد و اصلاح امور را بکف کفایت آنها بسپارد تا آنان ترتیب جدید مملکتداری را در مملکت ما بمقام عمل بیاورند و کم اطفال ما هم زیر دست آنها یاد بگیرند.

اگر این مطلب را قبول داریم و اشق اول را هم که مقتضای آن عودت بترتیب حکومت وزیر نظام و عزیز خان سردار مکرری است نمیخواهیم و پس از برهم زدن آن ترتیب برقراری ترتیب ثابت جدیدی را هم که متضمن امنیت مملکت و نظم ولایات و اصلاح مالیه و قشون و مخصوصاً ترقی و توسعه تربیت عمومی باشد میخواهیم او مایل نیستیم نظم و ترتیب قدیمی را برانداخته و بواسطه برقرار نکردن نظم و ترتیب تازه‌ای مملکت را بحال هرج و مرج و تزلزل دائمی و نا امنی بیاندازیم و مسئولیت این اغتشاش را بگردن بگیریم پس بلاشک باید تمام همت پیشروان قوم و مخصوصاً وکلای ملت مصروف استخدام مستشاران فرنگی برای اصلاح ادارات مملکتی باشد و در واقع وکلای ملت تکلیف خود را مستقیماً در بنای اصلاحات ندانسته بلکه تکلیف ملی خود را فقط در این بدانند که بزور و همت ایشان امور اداره مملکت از دست نا اهلان بومی خارج شده آرا بدست اهل خبره و متخصصین فن از خارجه‌ها که خدمت ایران را قبول نمایند بسپارند و بدین طریق بطور غیر مستقیم باصلاح و ترقی مملکت خود خدمت نمایند ورنه اکثر وکلای ملت غیر از حسن نیت و وطن پرستی و اصلاح طلبی و بیغرضی و عشق ترقی و سعادت و نجات مملکت خود چه فضیلتی و چه مهارتی در فنون مملکتداری و علم مشروطیت دارند. یکی از وکلای مجلس ملی اول ایران که برای نجات دادن مملکت از قروض خارجه و تنگدستی مالی خیلی تعمق کرده بود یک طرح قانونی کتباً بمجلس پیشنهاد کرد (۱) که امتیاز یک دفته‌ای را که یک درویش از روی کتب طلسمات و رمل در حوالی ساوه کشف کرده بود برای خود و آن درویش بشراکت

(۱) در ماه ربیع الثانی سنه ۱۳۲۶.

وی تشویق و تبریک خواهند کرد غافل از آنکه آن کار خلاف است که بان حاکم نسبت داده میشود با نودونه تقصیر دیگر بدتر از آن مدتهاست که وجود داشته و او لیبی دولت علیه از آنها همیشه اطلاع داشته‌اند و بدتر از آنها در جانشین وی که حالا منصوب میشود وجود دارد و خواهد داشت. وکلای خود آنولایت نیز اگر بیغرض و صحیح العمل باشند که حالشان معلوم است و چنانکه ذکر شد بهیچان آمده فوراً عزل حاکم را مطالبه خواهند نمود و اگر فاسد باشند در آنصورت اگر در زمان حکومت حاکم قبل انتخاب شده‌اند که طبعاً برضد حاکم فعلی هستند و در عزل وی کمک خواهند کرد و اگر در زمان خود حاکم خالیه انتخاب شده باشند یا پیش از عزیمت وی بمحل حکومت با او کنار آمده باشند و بخواهند قال و قیلی درباب عزل او بکنند آنوقت هم مشکل نیست که نامزد جدید حکومت بشماره «اولیای دولت» آنها را هم دیده و راضی کندهی وکلای محترم با او هم کنار بیایند. بهرحال عزل یک حاکمی از حکومت یک نقطه و نصب دیگری حتی در زمان انعقاد مجلس ملی برای وزرای نادرست اشکالی ندارد.

همه کس میرسد پس چاره آخری این تزلزل دائمی حکومت
علاج
مرکزی و هرج و مرج ادارات مرکزی و بی ثباتی حکومتی
حقیقی
ولایات و نا امنی دائمی چیست؟ جواب آنست که این هرج و مرج دوچاره دارد یکی قهرقانی و دیگری ارتقائی. چاره قهرقانی برگشتن بترتیب اداره عهد ناصر الدین شاه و صدارت میرزا آقاخان نوری است که یک پادشاه قاهر و یک وزیر مقتدر در کار باشد و بس و مردم دیگر مداخله‌ای در امور اداره مملکت و جریان امور عامه نداشته باشند. در صورت اختیار این راه کار خیلی سهل است و کسانیکه این نوع حکمرانی بتوانند بکنند زیاد هستند و صدها از این قبیل رجال دولت در گوشه و کنار ایران خوابیده‌اند که برای اجرای این اصول اداره کافی و لایق‌اند چه این ترتیب از فونی است که دار الفنونش همیشه در ایران بوده و از عهد ساسانیان و غزنویان تا زمان بست نشینی در شاه عبد العظیم و سفارت انگلیس رجال دولت ما در آن راه ورزیده و آزموده بودند و محتاج یاد گرفتن از ممالک دیگر نیستند بلکه اگر یکی از ممالک دیگر روزی محتاج باین ترتیب اداره چنگیزی بشود باید هیئت بایران بفرستند تا از ما یاد بگیرند و یا از ما مستشار بخواهد که فوراً والی پشت کوه یا یکی از حکام قدیم لرستان و عربستان یا یزد و بهبهان را که در زمان «شاه شهید» تربیت شده برای ترتیب اداره آن مملکت بغض خدا گرفتار شده میفرستیم و شرط میکنیم برخلاف مستشاران فرنگی که بمملکت ما میبایند مستشاران ما مواجب و مقرری و غیره هم نخواهند. چاره دیگر که ما ارتقائی نامیدیم آنست که اگر ملت ایران بواسطه بست نشستن در سفارت انگلیس قبول کرد و اقرار نمود که ترتیب بومی قدیم حکومت او که او خوب بلد بود و در خانه خودش پخته بود بدرد نمیخورد و باید برای اصلاح و ترقی مملکت و نجات ملی و هم دفع ظلم ترتیب حکومت تازه‌ای پذیرفت و آن هم ترتیب مشروطیت است که با یکسال مباحثه ثابت کردند که این کلمه ترجمه لفظ فرنگی «کنستی توسیون» است و یقین شد که این رسم و آئین حکومت تازه مانند آناطلس و موز میوه ممالک خارجه است و در مملکت ما نبوده

بدون فوت و وقت و با جرئت لازم اقدام کرده و کار را تمام شده جلو
انظار عالم بگذارد و مجلس ملی هم باید با تمام قدرت و قوت و نفوذ و
همت خود مستشاران خارجه را در کار خودشان تقویت کند و آنها را
از شر گران داخلی که منافع آنها بر ضد اصلاحات است و از گزند
دشمنان ایرانی شوستر آمریکائی نگاهدارد. لکن اگر بعد از همه مساعی
دولت و ملت ایران برای خلاص از قیود جبری و برای آزادی در
انتخاب ملیت مأمورین اصلاحات جد و جهد ایران در مقابل زور گوئی
یا دسائس بعضی دول خارجه عقیم بماند و بهیچ وجه انتخاب آزاد ممکن
نشود و بالأخره و اقصا امر دایر شود میان اینکه یا مملکت ایران بی
مستشار خارجی بماند و بدست مستشارخوت و مستشیر حضور اداره
شود و یا بر خلاف میل و آرزوی حقیقی ایران و صلاح استقلال تام
آن از ممالک همسایه مستشار بیاورند در این صورت هر شخص ترقی
دوست که ننگ اداره شدن ایران را بر تیب قرون وسطی و سفر با الاغ
و قاطر را میخواهد از ملت خود دور کند همانطور که هر شخص
مؤمن و مقدس در نبودن طیب حاذق مسلمان بحکم شرع مریض
خود را دست طیب مسیحی میدهد که جان او را از خطر نجات بدهد
و اگر بیمار بد بخت دست اطبای دروغی بییم و شیاد مسلمان افتاده باشد
که تندرستی او را بازیچه شیطنت خود کرده باشند از جان و دل آرزو
خواهد کرد که طیب عیسوی حاذق آمده مریض را از دست آن اطبای
مسلمان نجات بدهد بهمانقرار حکم خواهد کرد که یک مستشار مسیحی
امینی که بیت المال مملکت را از دست تطاول دزدان بومی حفظ کند از
هر ملت که باشد بریضاگران بومی ترجیح دارد و باید تقویتش کرد چه
شرع و عقل امان را با صحت ردیف کرده و حفظ مال را از دزد مانند
حفظ جان از خطر فریضه شمرده است.

بدون مستشاران فرنگی اصلاح ایران محالست و هر قدر بملاحظات
خام در استخدام آنها تأخیر کنیم و بواسطه بیم خطر آنها باستقلال تام
مملکت باین کار لازم محالست و مقاومت بنالیم بضرر مملکت خود کار کرده
و استقلال ناقص خود را هم بمخطر انداخته ایم چنانکه عاقبت مملکت
عثمانی مثال عبرت خوبی برای ما است. عثا آنها در هفتاد سال گذشته با
یک تعصب غریبی باصلاحات مقاومت کرده و در مقابل اصرار دول
اروپا ایستادگی نمودند، مستشاران خارجه را بخدمت قبول نکردند و
استخدام مسیحیان را خطری برای استقلال خود تصور کردند و
خواستند حتی تر کهای قسطنونی ممالک بالکان و لبنان و مصر را اداره
کنند و نتیجه این مقاومت آن شد که سربع ممالک خود را از دست
دادند.

اگر دولت ایران اداره امور خود را بدست اهل خبره
تأثیر اصلاحات
اصلاحات ندهد باوجود وحدت ملی که خوشبختانه در
وحدت ملی
ایران موجود است باز خطر حرکات خلاف مرکزیت
درکار خواهد بود چه رشت و مشهد و تبریز که در
پشت سرحد خود تمدن مادی و اصلاحات مملکتی را ببینند و راه آهن روسیه
بدروازه آنها متصل شود عقب ماندن خود را در آبادی و تمدن حس کرده و
خواهند دید که مأمورین صاحب لقب طهران از خیر الممالک و بصیر الملک و

از دولت میخواست و تعهد میکرد که قروض ایران را بروس از آن گنج
زیر زمینی خواهد پرداخت و چون هیئت رئیسه مجلس باو اخطار
کرد که بموجب نظامنامه داخلی مجلس باید طرح قانونی یک
وکیل امضای چهارده وکیل دیگر را نیز داشته باشد تا در
مجلس طرح شود مشارالیه بعد از چند روز طرح امضا شده را
بامضای عده ای از وکلای دیگر آورد که اغلب امضا کنندگان هم یک
گنج دیگری در نقطه دیگر سراغ داده بودند که روی آن مارخواییده
و باید با طلسم مخصوص بدان راه یافت. این بود یکی از نقشه های اصلاح
مالی وکلای بی اطلاع و خوش نیت که محض مثال و نمونه ذکر شد.
نگارنده سطور چندین حکایت حقیقی دیگر نظیر این و بلکه خیلی بازمه تر
از مراتب معرفت وکلای ملت میتواند درج کند که همه عین حقیقت
و بدون هیچ مبالغه هستند ولی مجال سخن در این مقاله گنجایش آرا
ندارد و فقط مثالی کافی مقصود است.

بعقیده نگارنده این سطور علاج حقیقی خرابی ایران و چاره یگانه
برای ترقی و اصلاح و نظم و امنیت و آبادی و عدالت و هم حفظ استقلال
آن در دو چیز است اول استخدام فوری عده زیاد از مستشاران خارجی
قابل و ماهر و بزرگ برای هر شعبه از امور مملکتی و بلدی و دادن
اختیارات کافی بآنها و تقویت آنها و نگاهداری آنها در مقابل طوفان
دسائس و اسباب چینهای خوانین و وزراء و مأمورین ادارات و سائر
«سیاستچی» های طهران و دوم که اهمیتش بیشتر از همه است نشر تعلیم
در میان ملت و توسیع فوق العاده دایره آن.

یک نکته دیگر باقی است و آن اینست که ممکن است وکلای خوش نیت و
اصلاح طلب بگویند که همه این مطالب صحیح است ولی همه معطلی در
انتخاب ملیت مستشارها است زیرا که استخدام مستشار از بعضی ممالک از
لحاظ استقلال مملکت مطابق صلاح و صرفه ایران نیست و همان ممالک هم
بهاران و وسایل مانع استخدام از ممالک دوردست دیگر هستند و در
نتیجه چون میان خطر مضرات سیاسی در صورت استخدام از آن ممالک
و تهدید و ایداء در صورت استخدام از غیر آنها واقع شده ایم لهذا
اصلاً بی مستشار و محروم از اصلاحات مانده ایم.

این ملاحظه تا اندازه ای صحیح است ولی این فقره نیز باید آخری
داشته باشد یعنی باید زور یکی از دو طرف بر دیگری بچربد و ایران
بالأخره امن و آباد و متمدن بشود و دزدی مال مردم و مال دولت موقوف
بشود. اگر دولت ایران میتواند دفعه عده مستشاران (۱) ماله و فواید
عانه و زراعت از آمریکا و مستشاران پست و تلگراف از سویس و
مستشاران نظامی و نظمی و قراسوران از سوئد و مستشاران وزارت
داخله و وزارت خارجه از فرانسه و مستشاران عدلیه از انگلیس و
مستشاران وزارت علوم از آلمان و مستشاران بلدیّه باز از یکی از ممالک
اروپا بیاورد و فوراً همرا استفاده کرده و اختیارات کافی داده زمام
امور ادارات دولتی را بدست آنها بدهد و اعتنائی بضدیت و دسائس و اشکال
تراشهای دول معارض نکند و بتواند مقصود خود را پیش ببرد باید

(۱) مقصود ما از کلمه «مستشار» همجا نه تنها مملین و مشاورین دانا بلکه
مأمورین اصلاح و مباشرین اجرا نیز هستند و چون این کلمه در ایران وسعت معنی پیدا
کرده لهذا ما نیز بهمان معنی عام استعمال کردیم.

معجزات علم در مغرب

وخارق عادات در مشرق

مقناطیس حیوانی^(۱) - ارتباط با ارواح^(۲) - تنویم^(۳) -

تجزیه روح^(۴)

مقاله ذیل حلقه اول یک سلسله مقالات متوالی است که در امور راجعه بعلم روح و غرائب آن نوشته شده. نویسنده این مقالات مفید و شیرین جناب دکتر علی خان تبریزی از جوانان فارغ التحصیل و لایق ایرانی مقیم مملکت سوئیس است. مشارالیه که از خانواده طبابت بوده در تحصیلات خود کامیاب حاصل کرده و رسالتی در زبان فرانسه در شعبه مخصوص که در آن تخصص دارد یعنی امراض خنجره و بینی نشر کرده و در مریضخانه دارالفنون شهر ژنو معاون است. از جناب دکتر علی خان بواسطه کجک قلمی اشیا در روزنامه کاوه تشکر مخصوص داریم.

انسان همیشه سؤالاتی راجع بگذشته و حال و آتیه خود و دیگران دارد و از هر جا باشد جواب میخواهد. فرض کنیم آبدارباشی میخواهد بداند کی بدرجه وزارت جنگ نائل خواهد شد؟ البته علوم طبیعی قادر بر جواب چنین سؤالی نیستند و ادعای همچو قدرتی نمیکند. از طرف مذهب نیز لایعلم الغیب الاهی. پس که میتواند باین سؤال جواب بدهد؟ رتال یا منجم یا فالگیر یا جفاری! مثال دیگر: آقا میرزا عبد الحور تبریزی در سن هفتاد و سه سالگی زن چهارده ساله برده شب عروسی حجه داماد تاریک مانده اطباء فرنگی و ایرانی از علاج عاجزند عزرائیل امر دارد جانش بگیرد تازه داماد هم نمیخواهد ناکام از دنیا برود. چاره چیست؟ کیمیاگر آترا میداند طلارا حل میکند و هر کس از آن محلول خورد جوان چهارده ساله میشود!

تمام امور زندگی را همین قسم میتوان حل و تصفیه کرد چه مرضی است که با طلسم یا کارد جلاذ علاج نشود؟ قشورزا باید در برج اسد حرکت داد، عهد نامه را باید در روز منحوس بست، نفس مارگیر دم عقرب و دندان مار را مینسند. در موقعی که جادو و شیشه بندی و امثال اینها حتی الاثر است توپ و تفنگ و غیره چه لزومی دارند؟ اگر چه این علوم خرافی برای ما حالیه اسباب خنده است ولی نباید فراموش کرد که همین علوم کاذبه باعث کشف و ترقی چندین شعب علم گردیده مثلاً کیمیاگر عقب آکسیر اعظم و علاج گل میگشت باروت، فسفر، آلکل و غیره را پیدا کرد و تدریجاً علم کاذب کیمیا بعلم شیمی حالیه مبتدل شد. منجم میخواست از روی ثوابت و سیارات وقایع آتیه را کشف کند این تحقیقات علم نجوم را که یکی از علوم مثبت است تولید کرد. طب قدیم با آنهمه خرافات مادر طب استدلالی امروزه است. . . . . همین نهج علم مقناطیس الأبدان یا مقناطیس حیوانی و مقدماتش متجسسین را بتویم و از آنجا بتجزیه روح دلالت نمود و غیر از این دو شعبه تنویم

اعلم السلطنه و حکیم هایون و فیلسوف الدوله بلد نیستند هیچ اصلاحی جدی بعمل بیاورند و منتهای مدارج ترقی و فن اصلاحات اینگونه بزرگان این است که بعد از انقلاب ایران در «دار السلطنه» تبریز که مرکز انقلاب ایران و بزرگترین شهر مملکت و همسایه قلیس است در سنه ۱۳۲۵ و ۱۳۲۶ اداره بلدیة بنام خانهای تبریز بتقلید ممالک متمدنه نمره داد ولی بجای آنکه خانهای هر کوچه را جداگانه از یک تا صد مثلاً نمره بدهند تمام خانهای شهر را از یک تا بیست و سی هزار نمره مسلسل دادند و خانه رئیس بلدیة مثلاً نمره ۱۷۸۹۵ داشت و وزیر مالیة عهد مشروطیت در سنه ۱۳۲۵ پس از آنکه در کمیسیون مالیة مجلس ملی مکرر لفظ فرانسوی «لیست سیویل»^(۱) که بمعنی مقرری سالیانه دستگاه سلطنت است بگوشش خورده بود بالأخره روزی از یکی از وکلا محرماتہ پرسید که این «ریش سییل» چیست که خیلی ذکر میشود از پسر هم پرسیدم گفت فرانسه نیست - بلی آنوقت این ولایات سرحدی شمالی باین سیر لنگان که معلّمین طهران میخواهند تون و طبس و دزفول و خیص کرمان را با ازلی ورشت همدرس کرده و در یک کلاس جا دهند راضی نخواهند شد و اصلاحات بیشتری بر حسب ترقی خود تقاضا خواهند کرد و چون خوانین «فکلی» و فرانسه دان طهران هم از عهده هیچ اصلاحی بر نخواهند آمد اینست که کدورت میان ولایات اصلاح طلب و مستعد و باثروت و طهران شروع میشود و مردم ولایات خواهند گفت آیا روا است که ولایات ایران بتجارت و زراعت ایجاد ثروت کنند و صدی نود از نفوس طهران بوسایل مختلف از مال دولت زندگی کنند و ثروت بیاندوزند و اوقات خود را صرف اسباب چینی و دسایس کرده قدیمی در راه اصلاحات برندارند و مانند غلامان ترک در عهدسامانیان و خلفای عباسی بغداد هر وزیر که کیسه آنها را پر کنند بر سرش ریخته او را براندازند.

دولت روس در هشتاد سال گذشته همیشه در باره قفقازیه یک سیاست دستور اساسی داشت و آن این بود که بفرمانفرمایان قفقاز دستور میداد که همواره قفقاز را در تمدن و آبادی و راحت و حتی آزادی از ممالک همسایه عثمانی و ایران بالاتر نگاهدارند تا مردم آنجا هیچوقت آرزوی التحاق بآن ممالک پیدا نکنند. حکومت بلوچستان انگلیس هم همیشه بلوچهای تبعه انگلیس را در حوالی سرحد ایران در رفاه و نعمت نگاهداشته و حال آنها را بلوچهای بدبخت مکران نشان میدهد. اگر ما حال ولایات سرحدی خود را بهتر از حال ولایات پشت سرحد خود نکنیم یک وطن پرستی پرشوری میخواهد که مردم این ولایات را در آغوش مادر وطن نگاهدارد ورنه اگر وطن پرستی آنها نیز بقدر شاعر بزرگ خودشان ضعیف باشد خواهند گفت «... حب وطن گرچه حدیثی است صحیح نتوان مرد بسختی که من اینجا زادم». هیت مبعوثه ایران برای مجلس صلح پاریس در دو سال قبل باکو و ایروان و گنجه و عشق آباد را نیز میخو استند بقلرو ایران برگردانند اگر این تقاضاها واقماً قبول میشد در حیرتم که دولت ایران کدام هزبراعلم یا ضرغام اعظم را برای حکومت این ولایات میفرستاد مگر آنکه مانند ریاست بانک سابق روس آن کارها را نیز بیکی از اتباع مسیحی ایران تفویض بکنند.

(۱) Magnétisme Animal (۲) Spiritisme

(۳) Hypnotisme دلیل انتخاب این اصطلاح را در مبحث خود ذکر خوا هم کرد

(۴) Psychoanalyse

(۱) Liste Civile

جادوگرهای عرب در کف دست جوان مصومی نقطه سیاهی گذاشته و نظرش را بآن نقطه معطوف میکردند بعد از اندک مدتی پرده غیب پاره میشد، مصوم گذشته و آتیه را بچشم میدید یکفر کار یک اداره نظمیته را میکرد: دزد و قاتل و جاسوس و بیک کلمه تمام مقصرین را نشان میداد^(۱).

در عثمانی و در بین اعراب مولویان برای افسادن بحالت خلسه یا عوالم لاهوت در مواقع معینه جمع شده و با آهنگ موسیقی شروع بپرخیدن میکنند. پس از مدتی پای کوبی یک حال دوار وبی حتی دست میدهد که با تکرار و عادت مبتدل بنوم سیار^(۲) میشود و در این حالت بدون پروا سروتن خود را بدر و دیوار میکوبند.

مشرق از اینها با هنرتر نیز دارد. از درویش فرقه‌ای هستند که رقتن در آتش کرامت آنهاست. این محترمین دور آتش جمع شده یا با آهنگ موسیقی یا فقط ورد گویان سر و بدن خود را منظمأ پیش و پس، بچپ و راست حرکت میدهند. بعد متدرجاً این حرکات سریع‌تر شده، عرق جاری، چشمها از کاسه در آمده و خونین، دهن کف کرده و تمامی اعضا در تشنج میافتد در این موقعی حتی دیگر کامل است - یکی بخود کارد میزند، دیگری شیشه شکسته میخورد و دسته‌ای در روی آتش سوزان میفلطند. بالاخره از حال رفته و بعد از خواب سنگین مفصلی بیدار میشوند.

در اروپا رواج مذهب عیسی باصل عقاید موهومه سابقین تغییری نداد. فقط اسم کار صورت تازه‌ای گرفت: شیطان حسب الامر جادوگران داخل بدن مصروعین و زنهای مبتلا باختناق رحم شده کرامت، حالت خلسه، تشنج و علم غیب همه بجای خود ماند. از قرن ششم تا دهم کار شیطان و پروانش بترتیبی بالا گرفت که در سال ۱۰۶۵ عده جادوگران فقط در فرانسه بسیصد هزار نفر رسید^(۳). قیافه شیطانرا همه کس میشناخت. اخلاق، عادات، ذوق و اطوارش بر همه معلوم بود. کتابها در اینخصوص نوشته‌اند و حتی جمعی بوی شیطانرا حس میکردند. مقام دسته‌ای بالاتر میرفت باشخص شیطان دوستی و مکالمه داشتند^(۴) و اغلب مردم میدانستند چطور شیطان بمریضا صدمه میزند و بچه ترتیب میتوان شرش را دفع نمود، کدام طلسم یا عزائم اثرش حتمی است. بالاتر از این علائم مخصوصه برای جادوگرها و شیطان شناسها معین شد که مثلاً با چه عقوبتی میتوان از اینها حرف بیرون کشید، چطور باید تن نجسشانرا سوزاند الخ.

(۱) در ایران نیز هنوز این عمل معمول است.

(۲) Somnambulisme - نام سیار - Somnambule - شخصی است که شب

بدون اینکه بیدار شود از رخت خواب بیرون آمده راه میرود، کار میکند، بعد برگشته میخوابد و در موقع بیداری اثری از این حرکات در خاطرش نمیاند.

(۳) Dr. Cullerre: Magnétisme et Hypnotisme, Paris 1887, page 15

Ch. Richet: L'Homme et l'Intelligence, Paris 1884, page 299

(۴) در ایران این مطلب کمتر شیوع دارد. علم شیطان شناسی اروپا در ایران معروف بتسخیر جن است. ولی از دو سه نفر شنیده‌ام که درویش نظر نامی با شیطان رفاقت داشته و خرج درویش کردن شیطان بوده. بگفته نظر و تنقید و تحقیق رواه معلوم میشود که: «برای فیض حضور شیطان باید چهل روز با یکی از مایعات (کثیر الحصول) بدن وضو گرفت و بطرف صحرا رفت ولی نماز نخواند. صبح روز چهارم بحضور شیطان میتوان مشرف شد».

و تجزیه روح مطلب دیگری که عبارت است از ارتباط با ارواح منضم بمقناطیس حیوانی گردید.

اگر این چهار شعبه را میان علوم محققه و علوم خفیه^(۱) قسمت کنیم مقناطیس حیوانی و ارتباط با ارواح جزء علوم خفیه و تنویم و تجزیه روح داخل در علوم محققه میشوند و بدین ملاحظه مقاله ما بچهار مبحث منقسم میشود.

ولی قبل از شروع باصل مطلب خالی از فایده نیست کمی از تاریخ این مبحث را بعنوان مقدمه ذکر کنیم. این عقاید مخصوص بهیچ ملتی نبوده افراد بشر همه گرفتار آن بوده و هنوز هم تا درجه‌ای هستند. انسان قدیم بوسایل علمیه امروزه دسترس نداشت و از هر چه بفکرش میرسید استمداد مینمود. تجربه یومیه بما نشان میدهد که توسل بعلوم خفیه کار اشخاص عاجز و بدون چاره است. کسیکه بازوی انتقام پر زوری دارد بجادو و طلسم متوسل نمیشود. در اروپا مارزده را نه باجاق میزند نه لعاب مارگیر وافسونگر میخوراند بلکه دوای ضد سم مخصوصی داخل وجودش میکنند و مریض حتماً بحال میآید. از اینها گذشته بعضی از مردم در این باب یک مرض مخصوصی دارند (چه میتوان کرد. یکی را بلای استسقا میزند یکی را درد قلندری!) با هزارها مرتبه تجربه امیدشان از خارق عادت کم نمیشود. اینجا تعقل و استدلال در میان نیست و امر اعتقادی دلیل است و بس.

در کلهه و مصر قدیم اغلب مردم مدعی غیب گوئی و طالع بینی بودند. در یونان قدیم رهبانان مهبط الهام بودند. راهب بایستی چند روزی روزه گرفته و با ریاضت تطهیر نفس کرده و در معبد آپولون^(۲) روی کرسی مخصوصی نشسته منتظر الهام شود. بعد از کمی انتظار حال راهب متدرجاً منقلب میشد و گاه حال تهیج و گاه حالت خلسه دست داده و گاهی متشنج شده و کف بدانش میآمد.

کاهنه‌های یونان برای خبر دادن از آتیه بایستی بحالت تشنج بیفتند. در اینموقع خداها بدنشان حلول کرده و از دهانشان حرف میزدند. در هندوستان بیشتر از دو هزار سال است که مراتضین برای فیض کرامت مشغول بعضی عملیاتند. بعضی بنوک بینی یا بناف نگاه کرده بحالت جمود^(۳) میافتند. جمعی دیگر از درویش همان مملکت مدعی هستند که میتوانند از چندین صدها فرسنگ با هم مسلکان خود بواسطه یک نوع جریانی حرف بزنند^(۴).

(۱) Sciences occultes

(۲) Apollon رب النوع علم و صنایع و طبع و موسیقی و شعر الخ.

(۳) Catalepsi

(۴) از قرار معلوم یکی از علمای معاصر ایران لوحه اختراع فرموده‌اند که اغلب کشفیات مغرب را بی حاصل میکند. چطور؟ جواب را بخود ایشان میگذارم و مفاد تفصیلی را که یکی از آشنایان نقل کرده‌اند مینویسم: «فرض میکنیم یکی از رفقای من در آن طرف دنیا مثلاً در پاریس باشد و من بخوام با ایشان مکالمه کنم. لوحه را میگذارم پیش چشم رفیق را بنظر میآورم در پاریس دل رفیق شروع بطپش میکند او تکلیف را میداند و فوراً لوحه خود را برداشته صورت مرا مبیند. در آن حال من هم صورت او را مبینم و شروع میکنیم بحرف زدن». دیگر تلفون و تلگراف چه حقه بازی است؟ انصافاً اختراع از این بالاتر نمیشود. هوش ایرانی لازم است که از عهده چنین کاری بر بیاید!

طرف اوایل و اواسط قرن ۱۳ از غیب گوئی و سحر کاسته شد و بر عکس شفا بخشی رونق گرفت. معمولاً وسیله شفا دست کشیدن بدن مریض بود. این کرامت از قرن پنجم تامدنی مخصوص سلاطین فرانسه بوده (۱) ولی برور ایام تنزل کرده بشاهزادگان و نجباء و امراء و در قرن دوازدهم حتی بکدخداهای دهها رسید. ادعای بزرگ این جمع معالجه مرض خنازیر بود. ممکن است این صاحبان کرامت بعضی از امراض عصبانی را که فقط وهی و مرض خیالی است معالجه کرده باشند ولی مسلماً با هیچ لمسی از عهده علاج خنازیر برنمیآیند چه امروز معین شده که این مرض قسمی از سل (شکل ارثی) است و میکروب سل را با دست زدن نمیتوان کشت و اغلب این لمسها نیز باعث تشنج ملبوسین میگردد.

خلاصه این کرامات عبارت بود از خواب، بی حسی، نوم سیار، جمود، حالت لیثاغورسی، حالت خلصه، تشنج، علم غیب، شفا بخشی، وغیره و در مبحث تنویم بیان هر کدام از اینها را مفصلاً ذکر کرده و خواهیم دید نه خارق عادی در میان است و نه کشف و کرامتی.

در سنه ۱۱۹۰ مسمر (۲) طبیب اطریشی اول کسی بود که جداً بتحقیق این شفا بخشیها قیام نموده و جریانی (فرضی) در بدن حیوانات و انسان کشف کرد و این جریان را موسوم بمقناطیس حیوانی نمود و ما تفصیل آنرا در شماره آیه خواهیم دید.

دکتر علی خان تبریزی

دنباله این مقاله که مقاله متسلسله دیگر است بتدریج در کاوه درج خواهد شد و در واقع این مقاله برای آن مقالات علمی بنیانه مقدمه است [اداره کاوه].

اولین لشکرکشی

اروپا بایران

از آنجائیکه در ضمن مقاله اسانی شماره ۶ کاوه سخن از ورزش (اسپرت) و محسنات فوق العاده آن رفت و در آن ضمن اشاره به «عقب نشینی ده هزار نفر» یونانی رفت که از مشهورترین وقایع تاریخ و از جمله بزرگترین عملیات نظامی معروفه است لهذا شاید بی مناسبت نباشد که محض مزید اطلاع خوانندگان محترم مختصری در خصوص این مسئله ذکر نمائیم.

سلطنت معظم و جهانگیر ایران در عهد هخامنشیان (۵۶۰-۳۳۱ قبل از میلاد) که از پرتو فتوحات عالمگیر کوروش اول تأسیس شده بود و عهد عظمت و شوکت کامبوزیا و داریوش اول بر اقتضای آن افزوده بود پس از اردشیر اول (۴۶۵-۴۲۵ قبل از میلاد مسیح) کم کم مانند هر دولت و سلطنت تاریخی دنیا رو بضعف و انقراض گذاشته و فساد و خرابی بر ارکان

(۱) روزهای عید منهبی مریضها جلو طبیب جمع شده منتظر شاه میشدند. شاه بعد از نماز بیرون میآمد و بسر و صورت مریضها دست زده و میگفت: «شاه تورا لمس میکند، خدا شفایت میدهد». لوتی چهاردهم در روز تاجگذاری دو هزار مریض را لمس کرده بود.

Mesmer (۲)

تسلط یا حلول شیطان (۱) باعث چندین مرض عصبانی که عمده ترین آنها اختناق رحم صرعی بود شد. این مریضها مدعای ساحرین قدیم (غیب گوئی و الخ) را از سر گرفتند. ولی مذهب مسیح یعنی پیشروان این مذهب بر خود نمیتوانستند هموار بکنند که غیر از آنها کسی باسرار طبیعت و علم و غیره دست بزند و لهذا در این موارد چیزی فرو نگذار نکرده و با هر عقوبتی که بود این اشخاص را استنطاق نموده و حکم بتکفیر و قتلش مینمودند. در سنه ۹۵۶ هفت نفر از این مریضها در نانت (۲) بجرم دوستی با شیطان محکوم بآتش شدند. در سنه ۱۰۴۱ کشیش معروف اوربن گراندیه (۳) بهتمت اینکه چندین شیطان بحکم او مسلط بر ابره های لودن (۴) شده اند بدسیسه کاردینال ریشلیو طعمه شعله آتش شد. قصه های اسف انگیز این قرون پیشمار است ما فقط بتذکار علائم مرضی این مسالطین شیطانی اکتفا میکنیم:

حواس خمسسه علی الخصوص سامعه این مرضی باندازه ای دقیق میشد که از مسافت زیادی اصوات خفیفه را میشنیدند. عده ای از فکر دیگران مستحضر میشدند و بعضی حکم جا دو گران و جن گیرانرا از دور درک میکردند. بزرگترین کرامت این مسالطین (در حقیقت و عبارت بهتر و واضحت علامت مرضی) تکلم بالسنه لاتینی و یونانی بوده. امبروازبانه (۵) در خصوص یکی از این مریضها میگوید: «شیطان از دهان مریض یونانی ولاتینی حرف میزد در حالتیکه مریض مذکور از هیچ کدام از این السنه اطلاع نداشت. یکی از اطباء آن عصر میگوید: اگر شیطانی که حلول کرده لال باشد مریض بحالت لیثاغورسی (۶) میافتد. یکی از علائم این مرض حالت جمودی است که مردم آن زمانرا فوق العاده متعجب میکرد مثلاً (۷) روزی در شهر لودن راهبهای موسوم به ماری سنت اسپری (۸) را که همه میدانستند شیطان موسوم به داگون (۹) در او حلول میکرده روی دهنه چاهی پیدا کردند سریک کنارچاه و با بکنار دیگر بدن مثل یک چوب خشک بلی تشکیل داده بود. این قبیل وضعیات بدنی که ناظرین را متوحش میکرد و سبب کابوسی میشد زیاد است. شیطان زده های شهرنیم (۱۰) در موقع حمله مرض حرکات و ورزشهای میکردند که ریسبان بازهای ماهر از تقلیدش عجز داشتند. در سنه ۱۰۸۴ در دار الایتام شهر هورن (۱۱) مرض تسلط شیطان وبائی شد. جوانها و بچه ها نوعی بحالت جمود میافتادند که کافی بود از سروپا گرفته و برخت خوابشان ببرند. بدن بطوری خشک میشد که مفصلهای انگشتانرا نمیشد پیدا نمود. بچه هائیکه پروتستان بودند عقیده باین خرافات کاتولیکی نداشتند و شیطانهم با آنها کاری نداشت.

(۱) Démonopathie یا Possession démoniaque در ایران معروف بصدمه جن.

(۲) Nante شهر فرانسه. (۳) Urbain Grandier (۴) Loudun

(۵) Ambroise Paré جراح مشهور فرانسه Paris 1840 Oeuvres complètes.

(۶) Lithargie حالتی است که در آن مریض می بیند و میشنود ولی حرکت و حرف

زدن غیر ممکن است مثلاً اهالی ایران اغلب دم درنسته و بحالت لیثاغورسی میافتند

و مدت زیادی یک نقطه نگاه میکنند و غیر از تنفس حرکت دیگر از ایشان ظاهر نمیشود.

(۷) رجوع شود بکتاب موسوم به De la Folie تألیف Calmiel، جلد اول، صفحه ۱۰۵۶.

(۸) Marie Saint-esprit (۹) Dagon (۱۰) Nimes در فرانسه.

(۱۱) Hoorn در هولاند.

شروع مینماید و تمام تفصیلات قشون کئی کوروش را از سارد (بایتخت لیدی) (۱) تا کوناکسا (۲) (تل کنیسه) که قریه‌ای بوده در نزدیکی شهر بابل و در آنجا دو برابر با یکدیگر تلاقی نموده و جنگ کردند نوشته و جزئیات این جنگ را بقول پلوتارک (۳) مورخ مشهور یونانی (متوفی در سنه ۱۲۵ میلادی) چنان مجسم نموده که انسان تصور میکند «خود در آنجا حاضر و ناظر است و فراموش میکند که در کتاب میخواند و ببوده نباید در صدد برآمد که پس از شرحی که او از این جنگ داده شرح دیگری در آن باب نوشت». پس از شرح این جنگ و مقتول شدن کوروش نویسنده مزبور حال اردشیر را شرح میدهد که از عهده خلع اسلحه عده قلیل یونانیانی که بعهده ده تا دوازده هزار نفر در آن موقع بیشتر نبودند بر نیامده و این عده یونانی با آنکه راه و چاه را بهیچ وجه نمیدانست و از هر طرف در میان دشمن بودند با کمال نظم و ترتیب و دانائی سر تا سر خاک اردشیر را پیموده و خود را بجاک یونان رساندند. عده مزبور در ظرف بازده ماه در رفت و آمد دوپست و پانزده منزل راه را که قریب ۹۷۰ فرسخ میشد پیمود. یک مورخ دیگر فرنگی موسوم به گروته (۴) در اینخصوص مینویسد که هیچ لشکر کئی و جنگی بهتر از این نظم و اطاعت و بردباری و اطمینان بنفس و قدرت سازش با حوادث و حسن قبول استدالات و اطاعت ب نتیجه مباحثات را که از صفات مخصوصه یونانیان بود نشان نداده و در اثنای همین عقب نشینی است که صفات و خصائلی که یونانیان را جاودان در نظر عالمیان مقام بلند و ارجند بخشوده مشهود و عیان گردید و آشکار شد که هر یک نفر یونانی در حین و احد هم بحکم آنکه فردی از افراد ملت یونان است دارای قوه بحث و استدلال و تعقل و تفکر است و هم بحکم آنکه سرباز است دارای قوه اطاعت محض و چشم بسته میباشد.

خلاصه آنکه کتاب مزبور یکی از بهترین کتب قدیمه راجع بایران است و در فرنگستان مقبول خاص و عام میباشد ولی چون مقصود ما بیان «عقب نشینی ده هزار نفر» است از ذکر محسنات کتاب بمختصری که گذشت قناعت نموده و میرسیم بخود مطلب و از اینجا از روی خود کتاب شروع میکنیم بشرح لشکر کئی کوروش اصغر که منجر بشکست او و عقب نشینی مشهور یونانیان گردید.

(۱) لیدی که اسم قدیمی آن میونیا — Mäonia — بود در قدیمه اسم مملکتی بود واقع در سواحل غربی آسیای صغیر در آنجا نواحی (سنجاق) موسوم به صاروخان و شهر از میبر واقع است. این مملکت در طرف شمال محدود بود بجاک میزی — Mysie — در جنوب بجاک کاری — Kario — در مشرق بجاک فریژی — Phrygie — و در مشرق بدریای ارژه (مدیترانه). در خصوص این ممالک در نظر است که در شهرهای آینده کاوه مقاله‌ای نوشته شود که خوانندگان ما بدانند در زمانی که آسیای صغیر در تحت تصرف و تسلط ایرانیان بود اوضاع جغرافیائی و سیاسی آن از چه قرار بوده است و لهذا در اینجا بذکر مختصری راجع بانها قناعت شد. (۲) Counaxa — کزنوفون در کتاب خود اسم محل جنگ را ذکر نموده و فقط گفته که جنگ تقریباً در ۱۵ فرسنگی (۵۰۰ «استاد» یونانی) شمالی بابل واقع شد و امروز بنا بتحقیقات عالمانه‌ای که در خصوص محل صحیح کوناکسا بعمل آمده عموماً کوناکسارا همانجائی میتوان دانست که امروز «خان حسوا» (املائی تحقیقی لفظ «حسوا» — Haswa — متأسفانه بدست نیامد) واقع است در چهار یا پنج فرسنگی شمالی حله. (۳) Plutarque (۴) Grote

آن روی آور شده و شیرازه نظم و استحکامش گسیخته بود و مخصوصاً در عهد سلاطین آخری هخامنشیان آثار انقراض هویدا و آشکار بود. داستان ذیل یکی از بهترین علائم زوال آن دولت است و برای ملت ما نشانه تاریخی عبرت انگیز خوبی از تاریخ اجداد خودمان تواند شد.

هشتمین (۱) پادشاه هخامنشی موسوم به آرتاکرز گیس دوم (اردشیر) که پس از مرگ پدر خود داریوش دوم در سنه ۴۰۴ قبل از میلاد مسیح بسطنت رسید (۲) برادری داشت کوروش نام که در آسیای صغیر حکومت داشت. کوروش مزبور که به کوروش اصغر معروف است و شاهزاده بسیار دانا و دلیری بود پس از مرگ پدر بخیال سلطنت افتاد و خواست برادر ارشد خود را که پادشاه سست عنصر و ضعیفی بود از تحت سرنگون نموده و خود برجای او بنشیند و برای حصول باین مقصود مشغول جمع آوری قشون گردید و قشونی مرکب از تقریباً ۱۰۰،۰۰۰ نفر ایرانی و ۱۳،۰۰۰ نفر یونانی جمع آوری نمود که بچنگ برادر خود رفته و او را از تحت سرنگون نماید. از جمله این یونانیانی که در مقابل مواجب معینی جزو قشون کوروش شدند جوانی بود موسوم به کزنوفون (۳) که در سنه ۴۳۱ قبل از میلاد مسیح متولد شده بود و چون در جنگهای یونان و ایران داخل بود تجاربی حاصل نموده بود و در این لشکر کئی کوروش خدمات نمایان نمود و هم او است که تاریخ مفصل این لشکر کئی را نوشته است. کتاب مزبور کزنوفون — وی علاوه بر این کتاب دارای تألیفات مختلفه متعدده بسیار دیگری هم میباشد — موسوم است به «آنازیس (۴)» که بزبان یونانی بمعنی «رفتن بطرف جلو» است که مقصود لشکر کئی در آسیای غربی باشد ولی در زبانهای فرنگی به «عقب نشینی ده هزار نفر» مشهور شده است. این کتاب که بکلی تاریخی و واقعی و خالی از بیانات بی اساس و افسانه است بقول یک مؤلف فرانسوی (۵) قدیمترین «راپورت» یومیته نظامی است که در دست میباشد و میتوان آنرا با «تفسیرات قیصر (۶)» و «تذکره» تألیف ژوانویل (۷) و «یادگار سنت هان (۸)» که از مشهورترین «راپورت» های نظامی هستند در یک ردیف دانست. چنانکه گذشت کزنوفون در موقعی بدربار کوروش رفت که شاهزاده ایرانی تدارک جنگ با برادر خود را میدید و کزنوفون شرح قشون کئی کوروش را در کتاب خود از همین موقع

(۱) در صورتیکه کوتامای غاصب را نیز که از طایفه هخامنش نبوده محسوب داریم و آلا اردشیر دوم که یونانیان او را «مینون» Menemon میخواندند هفتمین پادشاه هخامنشی میشود.

(۲) رسم پادشاهان هخامنشی در موقع رسیدن بسطنت چنان بود که در معبد شهر بازارگادای معروف لباسی را که کوروش بزرگ قبل از پادشاه شدن در برداشته میپوشیدند و انجیر خشک و برگ سنقر و مخلوطی از سرکه و شیر که غذای اجدادی آنها بود صرف میکردند (تاریخ ایران قدیم تألیف فردیناند یوستی، طبع برلن، سنه ۱۸۷۹ میلادی، صفحه ۱۲۹ — ۱۳۰).

Anabasis (۴) Xénophon (۳)

Louis Humbert: Cyropédie, Paris, 1889, p. XIII. (۵)

Commentaires de César ou de Montluc (۶)

Mémorial de Sainte-Hélène (A) Mémoires de Joinville (۷)

چون ملاحظه نمود که مسئله بطول میانجامد مثل اینکه مکرر شده باشد باشراف ایران که دور او بودند حکم نمود که با عمله‌ها کمک کرده و عرابه‌ها را بگردانند. در این موقع تصویر دلربایی از اطاعت در مقابل نظر ما مجسم گردید چه فوراً تمام آنها قبای اطلس خود را کنده و بزمین انداخته و مثل اینکه مسابقه‌ای در میان باشد بنای دیدن را گذاشته و از تپه سرازیر شده و با نیم تنه‌های گرانبها و شلوارهای قلاب دوزی شده خود و دست بندهای قیمتی پریدند در میان گل ولای و با سرعتی فوق‌التصور عرابه‌ها را از گل بیرون کشیده و گذراندند^(۱).

خلاصه آنکه کوروش پس از طی راه درازی با زحمت بسیار بنواحی بابل رسید و چون دانست که عنقریب قشون برادرش نزدیک میشود خواست یونانیان را ترغیب و تشویق نموده باشد و بمران لشکر یونانی گفت: «یونانیان اینکه من شما را در خدمت خود آورده‌ام نه محض آنست که من باندازه کافی لشکر بومی نمیتوانم فراهم آورم بلکه بمناسبت آن بود که من شما را از اغلب دیگران شجاع تر گمان نموده‌ام و بدین جهت است که شما را در این امر خطیر سهم نموده‌ام. شما باید خود را شایسته آزادی که اینهمه بدان مباحثات میکنید نشان بدهید و یقین داشته باشید که من هم آزادی را تمام دارائی خود و بجزئی چیزهای دیگر ترجیح میدهم.» از این سخنان معلوم میشود که علاقه لشکریان یونانی با آزادی باندازه‌ای بزرگ بوده که کوروش هم وقتی میخواهد آنها را تحریک نماید با نام آزادی با آنها سخن میراند. کوروش در ضمن همین نطق خود خطاب بسرکردگان قشون یونانی میگوید: «قشون شاه خیلی زیاد است و وقتی میرسند غیبه و فریاد میکشد و اگر شما در جلوی این خود نمائی بی‌معنی اولی قشون ایران خود را نبازید خواهید دید که مردمان این مملکت چه نوع مردمانی هستند. من از همین حالا خجالت میکشم!»^(۲). بالأخره لشکر پادشاه رسید و قشون کوروش بنای صف آرایی را نهاد. خود کوروش با ششصد سوار در قلب لشکر جای گرفت. سوارهای مذکور همه با کلاه خود و زره‌های بلند بودند ولی خود کوروش سر برهنه بود و این عادت ایرانیان بود که در موقع جنگ سر برهنه جنگ مینمودند که بفهمانند از خطر بی ندارند. لشکر اردشیر برخلاف آنچه کوروش گفته بود با کمال آرامی و سکوت پیش آمد و جنگ در گرفت^(۳). قشون اردشیر در نتیجه جنگ منهزم گردید و چون در آن بین چشم کوروش باردشیر افتاد بطرف او رانده و زخمی باو زد ولی در همان حال تیری بزیر چشم کوروش خورده و از اسب سرازیر شد و جان داد و قشون وی همینکه دیدند شاهزاده و رئیس آنها مقتول گردید فراری شدند و هر دسته‌ای بطرفی رو آورد.

حالا بینیم یونانیان در این موقع چگونه رفتار نمودند!

Anabasis, Ch. v., Livre I (۱)

(۲) تاریخ روز این جنگ را بوشه در تفسیری که بر کتاب کزنفون نوشته ۳ سپتامبر سنه ۴۰۱ قبل از میلاد مسیح معین نموده است — Colonel Arthur Boucher: L'anabase de Xenophon, Paris 1913.

گزنفون گوید: کوروش با قشون خود از خاک لیدی گذشته و وارد خاک مملکت فریژی^(۱) شد و پس از آنکه ۲۰ فرسنگ^(۲) راه را در سه روز پیود وارد شهر سیلین^(۳) گردید. کوروش در این شهر دارای قصری و باغی بود که پر از حیوانات درنده بود و هر وقت کوروش میخواست ورزشی نموده و اسبهایش را بیاموزد و سر دماغ آورد در آن باغ سواره مشغول شکار میگردد. سر چشمه رودخانه متاندر^(۴) در همین قصر شروع شده و پس از گذشتن از باغ میافتد توی خود شهر. در همین جا کوروش یونانیان را که از هر طرف برای خدمت او و کسب ثروتی بزد او آمده بودند سان دید و معلوم شد یونانیان جمعا قریب سیزده هزار نفر هستند: یازده هزار نفر پیاده نظام منظم با اسلحه سنگین که خود یونانیان هولیتیس^(۵) مینامند و تقریباً دو هزار نفر پیاده نظام با اسلحه خفیف که موسوم بودند به پلتاستیس^(۶). کوروش از این مملکت نیز گذشته و رسید بجاک سیلیسی^(۷) قدیم در آنجا یک جبال طوروس مشهور واقع است. ملکه این ملک پذیرائی شایان از شاهزاده ایرانی و لشکریان وی نموده و خواستار گردید که در مقابل او کوروش قشون خود را سان بدهد. وقتی که نوبه سان بیونانیان رسید یونانیان بمادق که داشتند صفها آراسته و بنای غریب را گذاشته بطور نظامی بدویدن آمده و چنان وا نمود کردند که در حال هجوم هستند. از دیدن آنها خیلی از تماشاچیان و حتی پیلهوران و دگانداهای اردو مضطرب شده و بنای فرار را گذاردند و خود ملکه نیز که مشغول تماشا بود گریخته و پناه بعبابه سر بسته خود برد و یونانیان را از دیدن این وحشت و اضطراب خنده دست داد. کوروش از آنجا گذشته و پس از عبور از رودخانه فرات وارد صحرای عربستان شده و در ساحل چپ بحرای فرات روان شد. لشکریان در آنجا شتر مرغ و خر وحشی بسیار دیده و آنها را صید نموده و از گوشت آنها میخوردند. در همان سرزمین بود که روزی بیک گردنه‌ای رسیدند که گل ولای عبور عرابه‌ها را از آنجا دشوار نموده بود. کوروش با اعیان و اشراف درباریان خود در آنجا ایستاده و به دونفر از سرگردگان قشون خود موسوم به گوس^(۸) و پیگرس^(۹) حکم نمود که یک دسته از بومیان را با خود همراه برداشته و کمک کرده عرابه‌ها را بگردانند و

(۱) Phrygie در قدیم الاثام اسم سرزمینی بود واقع در مشرق خاک لیدی که

شهر ایکونیوم (قونیة کنونی) معتبرترین شهرهای آن بوده است.

(۲) مقصود فرسنگ ۵ کیلومتری معمول در یونان قدیم است.

(۳) Célènes امروز شهر دینر — Diner — در همانجا واقع است.

(۴) Méandre همان رودخانه بیوک مندرز کنونی است که تقریباً در ۱۵ فرسنگی

جنوب از میر بدریا میریزد.

(۵) Hoplites مقصود از این کلمه نظامیان معمولی یونانیان بود چنانکه مثلاً

امروز از لفظ سرباز نظامیان معمولی ایران مفهوم میگردد. هولیتیسها یک نیم تنه فرمز در برداشتنند.

(۶) Peltastes سربازانی بودند که اسلحه آنها منحصر بود بیک سپر (پلت) که

از چوب یا از فی ساخته شده و شکل هلال داشت و علاوه بر آن ساطوری و نیزه کوتاهی هم داشتند.

(۷) Cilicie اسم قدیم سرزمینی است که واقع بود در ساحل دریای مدیترانه در

شمال جزیره قبرس همانجائی که اکنون طرسوس و مرسین واقع است.

(۸) Glos

(۹) Pygrès

مؤلف کتاب مشهور راجع بعقب نشینی همین قشون یونانی که در آن وقت سرکرده جوانی بیش نبود بنای سخن راندن را گذاشته و گفت «فالینوس تو بخوبی می بینی که ما دیگر جز شمشیر و همتان یار و یاورى نداریم تا وقتی که شمشیر در دستان است امید هست که همتان نیز یاری نماید ولی اگر خلع اسلحه شویم بیم آن میرود که همه چیز و حتی حیاطان را نیز از دست بدهیم پس این خیال را از سر بیرون کن که ما اسلحه خودمان را که تنها یار مامیباشد از دست بدهیم بلکه با همان اسلحه دفاع حقوق خودمان را خواهیم نمود». فالینوس با نیم خندی جواب داد «ای جوان معلوم میشود فیلسوف هستی و خوش صحبت میداری ولی بدان که این خیال باطل است که شجاعت یونانیان در مقابل انبوه قشون اردشیر تاب مقاومت بیاورد». در این بین فرمانده کل یونانیان کلیارک سابق الذکر که برای عبادت و قربانی رفته بود برگشت و چون دید هنوز مسئله خاتمه ای نیافته رو به فالینوس کرده و گفت «فالینوس من از دیدن تو خیلی خوشحال شدم و بطور یقین تمام اشخاص حاضر نیز از دیدن تو مشغوف هستند چونکه تو یونانی هستی و در اینجا جز یونانی کسی را نمی بینی. تو بخوبی اوضاع و حال ما را میدانی و ما از تو میپرسیم که در مقابل تکالیفی که خود تو از طرف پادشاه بجا می کنی اگر بجای ما بودی چه جوابی میدادی. تو را بخدایان سوگند میدهم آنچه که بنظرت بهتر و آبرومندتر می آید بگو که جاودان مایه افتخار تو باشد چه در آتیه خواهند گفت که صلاح اندیشی فالینوس که پادشاه مأمورش نمود برود و بیونانیان تکلیف نماید که خلع اسلحه شوند و یونانیان خود او را حکم قرار دادند چنین و چنان بود و معلوم است جوابی که تو حالا خواهی داد چه خوب و چه بد در یونان معروف خواهد شد». کلیارک خیال کرده بود که فالینوس رو درباستی کرده و جواب خواهد داد که یونانیان نایبستی خلع اسلحه شوند و بدین تمهید که خود فرستاده اردشیر چنین تکلیفی مینماید بر شجاعت و استقامت یونانیان خواهد افزود ولی فالینوس نیز ملتفت این تمهید گردیده و جواب ذیل را داد: «اگر در هزار احتمال یک احتمال بود که شما بتوانید در طرف شدن با اردشیر کامیاب شوید بشما توصیه می کردم که خلع اسلحه نشوید ولی چون در استقامت هیچ راه خلاصی برای شما نیست باید هر طور ممکن است در خلاصی خود بکوشید». کلیارک که منظر چنین جوانی نبود گفت «فالینوس عقیده تو چنین است ولی عقیده ما این است که بیادشاه بگوئی که اگر با ما دوست است در نفع خود اوست که ما دارای اسلحه باشیم و اگر با ما دشمن است و باید با او بجنگیم معلوم است حفظ اسلحه بهتر از تسلیم آن است». فالینوس جواب داد «ما سخنان شمارا بمرض پادشاه خواهیم رساند ولی من مأمورم بشما بگویم که تا وقتی که در همین محل متوقف هستید متارکه خواهد بود ولی اگر بجلو یا بعقب حرکت نمائید جنگ شروع خواهد شد. جواب شما چیست؟ جوایى صلح هستید یا طالب جنگ، کلیارک گفت بیاد شاه بگوئید که ما شرایط او را قبول نمودیم.

— مقصود تو چیست؟

— اگر بمانم متارکه است و اگر بجلو یا بعقب حرکت کنیم جنگ.

— خلاصه بیادشاه چه عرض کنم؟

یونانیان که در این جنگ چنانکه در تاریخ دیده میشود با آنکه سیزده هزار نفر بیش نبودند تقریباً بتنهائی قشون اردشیر را که قریب دو کورور نفر بود منهزم نموده و بدون آنکه در سرگرمی زد و خورد از قتل کوروش اطلاع بهمرسانده باشند مدتی دشمن را تعاقب نموده وقتی که در اوایل شب بار دو برگشتند چون دشمن بار و بنه و آذوقه را غارت نموده بود آن شب را بگرسنگی بسربردند بدون آنکه از مقتول شدن کوروش و منهزم شدن قشون مطلع شوند.

مورخ یونانی دربارهٔ بیریق ایران در آن زمان مینویسد «بیریق شاه یک عقابی بود از طلا با بالهای کشوده که روی نیزه ای نشانده شده بود». از اینجا عقب نشینی مشهور یونانیان که موضوع اصلی این مقاله است شروع میشود و آنچه تا بدینجا گفته شد فقط بعنوان مقدمه بود و بهمین جهت با آنکه دارای اهمیت تاریخی بسیار و مطالب نفیس میباشد و شایسته آن بود که در آن خصوص بتفصیل سخن رود باختصار گذشت و حالا میردازیم باصل مطلب:

شب مزبور گذشت در حالتی که یونانیان بگرسنگی بسربردند و فردای آروز در طلوع آفتاب خبر واقعه و ماجری با آنها رسید و کمی بعد چند نفر جارچی سلطنتی از طرف پادشاه ایران اردشیر دوم رسیدند که باستانیای یک نفر آنها که یونانی و موسوم به فالینوس^(۱) بود بقیه همه ایرانی بودند. جارچیان نزدیک شده و با صدای بلند سرداران یونانی را خوانده و اظهار داشتند که پادشاه که بمناسبت قتل کوروش خود را فاتح میدانند بیونانیان حکم میکند که خلع اسلحه شوند و باستان او آمده عفو بطلند تا پادشاه آنها را ببخشد. یونانیان از این سخنان برآشفته و فرمانده کل آنها موسوم به کلیارک^(۲) که از سرگردگان معروف یونان بود همینقدر گفت هیچوقت شنیده نشده که فاتحین خلع اسلحه شوند و رو بسرداران یونانی نموده و گفت سرداران! شما هر جوابی که بنظرتان بهتر و آبرومندتر است بدهید من باید بار دو برگردم و بیرون رفت. پیرترین سرداران موسوم به کلیاتور^(۳) جواب داد که برای یونانیان مردن از خلع اسلحه شدن آسان تر است. پس از او سردار جوان دیگری پروکسین^(۴) نام خطاب به فالینوس فرستاده اردشیر چنین گفت: «ای فالینوس سخن تو مرا متعجب میسازد آیا پادشاه ما را بعنوان اینکه فاتح است میخواهد خلع اسلحه کند یا بعنوان اینکه با ما دوست است و مایل میباشد که ما اسلحه خود را باو تقدیم کنیم؟ اگر خود را فاتح میداند که دیگر لازم بسؤال و جواب نیست چرا نیاید ما را خلع اسلحه نماید و اگر بعنوان دوستی است پس چرا اظهار نداشته است که در عوض بماها چه خواهد داد؟» فالینوس جواب داد «پادشاه خود را فاتح میداند چونکه کوروش کشته شده و دیگر حریف و منازعی نمانده. اردشیر میداند که شما جز قبول تکلیف او چاره ای ندارید چونکه در قلب خاک اوهستید و راه پس و پیش بر شما بسته است و در هر طرف شما رودخانهای بزرگ هست که محال است بتوانید عبور نمائید و اینقدر قشون حاضر دارد که اگر آنها را دست خالی هم بجان شما بیندازد از عهده کشتن آنها نمیتوانید برآئید». سپس کزنوفون سابق الذکر

— متار که خواهد بود اگر همینجا بمانیم و جنگ خواهد بود در صورت حرکت بجلو یا بعقب.

پس از آنکه جارجیان و ایلچی اردشیر رفتند فرستادگانی که یونانیان نزد آریه^(۱) سردار کل قشون بومی کوروش فرستاده بودند برگشتند و پیغام آوردند که اگر یونانیان مایل هستند با او حرکت کنند و عقب بنشینند باید فوراً رفته باردوی او ملحق شوند و الا او فردا حرکت خواهد نمود. کلیارک فوراً حکم کرد که قشون یونانی حاضر حرکت باشد و این قشونیکه در ۹۳ منزل پانصد و سی و پنج فرسنگ^(۱) راه پیوده بود و روز قبل از روزی که صحبت از آنست پیش از ظهرش را راه رفته و بعد از ظهر بدون آنکه فرصتی برای اندک آسایشی پیدا کرده باشد مشغول جنگ شده و تا غروب آفتاب لاینقطع در حرارت تابستان عراق عرب^(۲) با شکم گرسنه جنگیده و پس از غروب آفتاب هم بعد از مراجعت باردو بهیچوجه خوراکی گیر نیاورده بود اکنون دوباره مجبور شد حرکت نماید. یونانیان در نزدیکی نیمه شب (۴ سپتامبر سنه ۴۰۱ قبل از میلاد) باردوی آریه فرمانده کل قشون کوروش رسیدند و سرکردگان دو قشون با هم عهد و میثاق بستند که با هم دوست و متحد باشند و سرکردگان قشون آریه قول دادند که یونانیان را بصدقات راهنمایی نموده و بمقصد برسانند. ترتیب و مراسم این عهد و پیمان چنان بود که بدو گرازی و گاو میشی و گرگی و قوچی را قربانی نموده و سپری را از خون آنها پر نموده و یونانیان شمشیر خود را و ایرانیان نیزه خود را در آن میزدند.

آریه پیشنهاد نمود که از راهی که آمده اند برنگردند چون در آن راه آزوقه پیدا نخواهد شد و راه دیگری را پیشنهاد نمود و یونانیان نیز قبول نمودند. سلطان بوشه^(۳) فرانسوی که از نویسندگان نظامی مشهور فرانسه است در این موقع مینویسد «کلیارک فرمانده قشون یونانی در این موقع یکی از سه شق را میتوانست قبول نماید اول اینکه در سر جای خود مانده و حرکت ننماید دوم آنکه جلو رفته و با اردشیر بجنگد سوم آنکه عقب نشسته و خود را بیونان برساند. شق اولی که برای یونانیان خجالت انگیز بود محال بود یک نفر یونانی آنرا قبول نماید. شق دوم هم بنظر کلیارک آمد که خیلی از احتیاط دور است که با اردشیر داخل جنگ شود. ولی بعدها که معلوم شد قشون اردشیر در چه حال خراب وضعیفی است بسیاری از یونانیان تأسف خوردند که با هم احتیاط از چنان امر پر اقتضای روگردان شده اند و حقیقه هم که میدانند که اگر یونانیان در این موقع جرئتی نموده بودند آیا در صفحات تاریخ و در نتیجه تهور و جسارت یونانیان انقراض و برهم خوردن سلطنت هخامنشیان ثبت نمیکردید».

خلاصه آنکه یونانیان بدلال آریه در طلوع آفتاب راه افتاده و رو بشمال بطرف بابل روانه شدند و طرف عصر بدیدهکده های اطراف بابل که «قشون اردشیر حتی چوپهای خانه های آنها را برده بودند» رسیدند.

(۱) Arié (۲) جنگ کوناکسا چنانکه گذشت در ۳ سپتامبر سنه ۴۰۱ قبل از مسیح واقع شد.

(۳) Capitaine Arthur Bucher — این نویسنده نظامی تفسیر بزرگی با تبعات و تحقیقات دقیقه بر کتاب کیرنوفون نوشته و از روی بعضی نکات و معلومات نقشه های متعدد ترتیب داده و تاریخ اغلب وقایع مربوطه بعقب نشینی مشهور یونانیان را با روز و ماه معین نموده است.

در اینموقع هر دو طرف یعنی هم اردشیر و هم یونانیان در کمال اضطراب بودند و هر کدام از دیگری میترسیدند. یونانیان در همان شب وقتی که خود را در وسط یک مملکت دور دست خارجی (بقول خود یونانیان بربر) که صدها فرسنگ از خاک یونان دور بود بدون هیچ دلیل صادقی و محروم از همه چیز یافته و خود را از هر طرف در میان لشکر دشمنی دیدند که عده اش بروایت خود یونانیان تقریباً صد برابر عده آنها بود با همه شجاعت فطری هراسناک گردیده و در میان اردو بعضی سروصداها که ناشی از ناامیدی و بیثباتی بود بلند شد. کلیارک ملتفت مطلب شده و فوراً در همان دل شب یک نفر جارجی را تولید^(۱) نام که بهترین جارجی معروف عهد خود بود در میان اردو فرستاد که از طرف سرکردگان قشون جارج بزند که الاغی در اردو رها شده و خرابی بار آورده و موجب اینهمه سرو صدا شده هر کس سراغ بدهد که کی او را رها نموده فلان مبلغ باو مزدگانی داده خواهد شد و همین تمهید کلیارک خاطر اردو را راحت نمود چه یونانیها فهمیدند که سرکردگان آنها بهیچوجه مأیوس نشده و کما فی السابق باجرای جزئیات تکالیف خود نیز سعی و مواظب هستند. ولی تعجب در آنجا است که اردشیر نیز مضطرب بود و در مقابل یک دسته کوچک قشون یونانی خاطرش راحت نبود.

خلاصه آنکه فردای روز مزبور (۵ سپتامبر سنه ۴۰۱ قبل از میلاد) اردشیر که دیروز حکم نموده بود که یونانیان تا طلوع آفتاب باید خلع اسلحه شده باشند حالا ایلچیان فرستاد که با یونانیان عهدنامه ای ببندد. همینکه کلیارک از مطلب مطلع شد بفرستادگان اردشیر جواب داد «بشاه بگوئید اول باید جنگید چون ما هیچ آزوقه برای ناهار نداریم و اگر کسی بیونانیان خوراک ندهد چطور جرئت میکند با آنها صحبت از بستن عهد نامه بنماید». معلوم شد که اردشیر نیز در همان نزدیکیها است چه فرستادگان بتاخت رفتند و برگشتند و جواب آوردند که اردشیر قبول مینماید که پس از عقد متار که اشخاص بلدی با شا همراه کند که شمارا بجائی دلالت کنند که در آنجا آزوقه بدست آید. کلیارک نیز قبول نموده و قشون بدلال اشخاص بلد راه افتاد و پس از مرارت بسیار رسیدند بدیدهکده های معموری که تحصیل آزوقه در آنجا اشکالی نداشت و یونانیها سه روز در آنجا رحل اقامت افکندند که اندکی از خستگی و صدمات فوق العاده ای که در روزهای قبل بر آنها وارد آمد بود بر آمده و استراحتی نمایند. در همان جا بود که از طرف اردشیر چندین نفر از سران واعیان ایرانی پیش یونانیان آمده که با آنها عهدنامه آشتی ببندند. رئیس فرستادگان مزبور تیسافرین^(۲) نام بود که در روز جنگ کوناکسا فرمانده قسمت مهمی از قشون اردشیر بود و در ضمن اظهاراتی که بیونانیان نمود برسم مباحثات گفت «که در تمام قشونی که برضد شما در روز جنگ بود من یکتا سرکرده ای بودم که فرار نکردم». خلاصه آنکه کلیارک با تیسافرین و فرستادگان اردشیر پس از مذاکره بسیار عهد و میثاق آشتی بستند و سرکردگان برسم یگانگی و دوستی بیکدیگر دست دادند و مقرر شد که ایرانیان با یونانیان خوش رفتاری نموده و آنها را بیونان برسانند و در راه نیز آزوقه لازم برای آنها فراهم آورند

برودخانه فینسکوس^(۱) (شط الأدهم کنونی) که شهر اوپیس^(۲) در ملتقای آن با دجله واقع بود و در همان محل یونانیان مصادف شدند بایک برادر^(۳) اردشیر و کوروش مقتول که قشونی از شوش و اکباتان بکمک اردشیر میآورد. شاهزاده با لشکر خود ایستاده و تماشای حرکت یونانیان را مینمود. کلیارک که در جلوی یونانیان بود آنها را دو بدو از سان گذراند و گاهی نیز آنها را میایستاد. هر دفعه که سر صف میایستاد تمام قشون هم میایستاد و بنظر میآمد که عده آنها خیلی زیاد است. و از این و معلوم میشود که در آن تاریخ نیز قشون یونان مثل قشونهای ممالک متمدنه امروز نظام صحیحی داشتهاند و مثلاً دو بدو میرفته و «هالت» کرده و برتیبات دیگر نظام کم و بیش عمل مینموده‌اند.

شش روز پس از آن لشکر رسید بچندين دهکده که ملک مادر کوروش مقتول و اردشیر و موسوم به پارزاتیس^(۴) بود و «تیسافرن بقصد هتک حرمت کوروش یونانیان اجازه داد که دهکدهای مزبور را چاول نمایند». و قتیکه لشکر برودخانه زاب بزرگ که شعبه ایست از دجله که در جنوب موصل کنونی (مسیلای قدیم) بدجله میریزد رسید کلیارک بملاحظه سوء ظنی که یونانیان در حق تیسافرن پیدا کرده بودند مصمم شد با تیسافرن ملاقات نموده و در اینخصوص مذاکرات لازم بنماید و نتیجه این مذاکرات آن شد که کلیارک با سران دیگر قشون یونانی نزد تیسافرن برود تا وی اسم اشخاصی را که میخواهند در میان یونانیان و باقی قشون اخلاص کنند افشا نماید. بنابراین کلیارک با پنج نفر از سران هشتگانه قشون یونانی و با بیست نفر از تقریباً صد و بیست نفر صاحبمنصبان قشون مزبور بچادر تیسافرن رفت و عدهای نیز سرباز برای احتیاط با خود همراه برد ولی با اینهمه هنوز سران قشون داخل چادر تیسافرن نشده بودند که آنها را توقیف و صاحبمنصبان و سربازان مزبور را که در خارج چادر ایستاده بودند بقتل رساندند و تنها از آن مهلکه یک نفر یونانی توانست جان بدر ببرد و اگر چه بر شکمش زخمی وارد آمده بود روده‌های خود را در دست گرفته و خود را باردوی هموطنان خود رسانده و آنها را از کین و غدر تیسافرن مسبوق ساخت. طولی نکشید که آریه که در این بین باردشیر بیعت کرده و طرف اعتماد او شده بود از جانب اردشیر آمد و بیونانیان گفت که کلیارک چون بمهد و پیمان خود عمل نموده بود بجزای خود رسید و «شاهم باید اسلحه خود را تسلیم نماید چونکه اردشیر میگوید این اسلحه‌ها متعلق به کوروش غلام وی بوده است» ولی یونانیان جواب بسیار سخت داده و بنخود آریه نیز مبنی دشنام دادند که بچین خیانتی شرکت نموده است و آریه برگشت و یونانیان بیچاره را اضطراب و سراسیمه گی و سرگردانی کامل استیلا نمود. یونانیان فلکزده «خود را نزدیک اردوی شاه دیده و از هر طرف خود را در میان ملل و بلاد دشمن مشاهده نمودند و بدون آنکه امیدی داشته باشند که هیچکس با آنها آذوقه بفروشد بدون بلد و دلیلی خود را

و نباشد هر کجا یونانیان آذوقه نیافتند از مردم هانجا بگیرند و یونانیان هم قول دادند که بدون آنکه بجان و مال مردم صدمه‌ای وارد آورند بطرف یونان روان شوند و در ایتباع اشیاء و آذوقه همه جا پول نقد بدهند و از مردم چیزی نگیرند مگر آنکه بازاری برای خرید نباشد. بیست روز پس از عقد این معاهده تیسافرن که نزد اردشیر رفته بود برگشت و با یونانیان و آریه سابق الذکر که فرمانده قشون بومی کوروش مقتول بود بطرف آسیای صغیر روان شدند. ولی از آنجائیکه یونانیان از طرف تیسافرن و آریه خاطر جمع نبودند همیشه بیک مسافتی از آنها و لشکریان آنها دورتر طی مسافت نموده و اردوی خود را نیز اغلب در یک فرسنگی اردوی آنها میزدند و معهذاً گاهی که برای خرید آذوقه و غیره دو دسته بهم میرسیدند عموماً زدوخوردی واقع میشد. در منزل سوم رسیدند بسنگر مدی که «با آجر و ساروج ساخته شده بود. عرض این سنگر بیست پا و ارتفاعش صد پا بود و طولش را هم میگفتند بیست فرسنگ است».

وقتی که این کاروان عظیم که مرکب از سه دسته قشون بود یک دسته بسرکردگی تیسافرن و دسته دیگر در تحت امر و فرمان آریه و دسته سوم که یونانیان بودند بسرکردگی کلیارک فاصله واقعه بین فرات و دجله را پیوده و در نزدیکیهای بغداد کنونی بدجله و شهر بزرگ سیناس^(۱) رسیدند که در ساحل شرقی دجله واقع بود تیسافرن و آریه از رودخانه گذشته و در آن سمت دجله اردو زدند ولی یونانیان در همان ساحل غربی اردوی خود را برپا نمودند. در اینجا یک واقعه‌ای رخ داد که بخوبی دلالت بر عقل و درایت سران قشون یونانی داشت. در همان شب که ایرانیان و قشون غیر یونانی از دجله عبور نموده و در ساحل شرقی رودخانه اردو زده بودند و یونانیان در همان ساحل غربی مانده بودند قاصدی محرمانه پیش کلیارک آمده و اظهار داشت که مرا آریه فرستاد که بشما بگویم که تیسافرن سؤ قصد در حق شما دارد و میخواهد پل را بریده و شما هجوم بیاورد و بر شما لازم است که ملتفت خود باشید. کلیارک از شنیدن این سخنان خیلی مضطرب شد ولی یک لشکری جوانی که در آنجا حاضر بود (ظاهراً خود کزئوفون بوده که من باب فروتنی نخواسته نام خود را در کتاب بگویم) بفکر رفته و پس از لحظه‌ای تأمل و تفکر اظهار داشت که اظهارات این قاصد نباید مقرون بصحت باشد چه اظهارات مزبور مشتمل بر دو مطلب اصلی است یکی حمله بنا و دیگری بریدن پل دجله. و این دو مطلب با هم متضاد است چه «اگر بربرها بمحمله نمایند یا غالب خواهند شد یا مغلوب اگر غالب شوند چه احتیاجی بریدن پل دارند... و اگر مغلوب شوند و پل بریده باشد دیگر خودشان راهی برای عقب نشینی پیدا نخواهند کرد...» و حقیقه هم این لشکری جوان حق داشت و شب بکمال آرامی گذشت و فردای آروز یونانیان از روی پل دجله که عبارت از سی و هفت کرجی بود که روی آنها تخته کشیده بودند عبور نموده و پس از آنکه در چهار روز بیست فرسنگ راه پیودند رسیدند

Opis (۲) Phycus (۱)

(۳) در متن فرانسوی frère naturel مذکور است که میرساند که شاهزاده مذکور

حرامزاده بوده است.

Paryatis (۴)

(۱) Sitace اسم شهری است قدیمی که واقع بوده در ساحل شرقی دجله در

جنوب بغداد کنونی.

بز قربانی نمایند چنانکه هنوز هم این نذر برقرار است. پس از آن کزنوفون پیشنهاد نمود که برای آنکه قشون در طی راه خود مبتلای مشکلات نشود تمام عرابه‌ها و چادرها و اسبابهای زیادی را آتش زنند که در موقع زد و خورد همه سربازها بتوانند داخل در جنگ بشوند و یک قسمت قشون مجبور بنگاهداری بار و بینه نباشد. پیشنهادهای کزنوفون از طرف کلیه قشون قبول شد و عملیات شروع گردید و سوزاندنیهارا سوزانده و قشون با نظم و ترتیب تمام از رودخانه زاپاتاس^(۱) عبور نمود ولی از طرف اردشیر چندین بار مورد حمله شدند و آرزورزا مسافت کمی پیمودند و وقتیکه بمنزل رسیدند باز ناامیدی و بیم بر آنها مستولی شد چه در این روز اول زحمت و صدمه زیادی بآنها وارد آمده و مخصوصاً از اینکه تیر کمانداران آنها بمسافت تیر و سنگ گمانداران و فلاخن داران ایرانی نرسید خیلی مغموم و مهموم بودند ولی باز سرداران جمع شده و مشورت نمودند و قرار بر آن گذاشتند که یک دسته فلاخن دار و یک دسته سواره نظام بهر نحو باشد ترتیب بدهند و همینطور هم عمل شد و باز پس از یک روز توقف براه افتادند. قشون دشمن باز چند روز قسم بقدیم یونانیان را تعقیب نموده و صدمه بی نهایت بر آنها وارد آورد و یونانیان بزحمت فوق العاده خود را بدشت نینوا و شهر مسیلا (موصل کنونی) رساندند ولی در آنجا قشون تیسافرن و آریه و غیره پس از آنکه تمام قصبات اطراف را آتش زدند راه دیگری گرفته و بطرف غرب روان شدند و یونانیان را بحال خود گذاشتند. از آن روز بعد یونانیان چون نمیتوانستند از دجله عبور نموده و داخل بین النهرین شوند همان ساحل شرقی دجله را گرفته و بالا رفتند.

بدبختانه این مقاله گنجایش آنرا ندارد که در خصوص شجاعت و عقل یونانیان در موقع این عقب نشینی بتمام یا اقلاً بقسمت عمده مطالب نفیسه‌ای که در کتاب کزنوفون مذکور است اشاره نمائیم همینقدر باید دانست که یونانیان پس از عبور از دشت نینوا و شهر مسیلا قدیم بطرف شمال غربی روان شده و رسیدند بخاک کردوک^(۲) ها و پس از چندین زد و خورد سخت از آنجا نیز عبور نموده و وارد خاک ارمنستان شرقی شدند که فرمانده آن خطه تیرباز^(۳) نامی بود که در نزد اردشیر خیلی جاه و مقام داشت و میگفتند «وقتیکه این محبوب اردشیر در دربار حضور دارد هیچ ایرانی دیگری جز او شاه را در سوار شدن با سبک نمینماید». در ارمنستان یونانیان با سرما و برف مصادف شده و بسیار مزارت کشیدند چنانکه سربازها از رفتن باز مانده و گفتند «اگر میخواهند سرما را ببرند ولی دیگر ما یک قدم نمیتوانیم جلو برویم». با اینهمه سرداران با هر گونه تمهیدی بود قشون را براه انداخته و همانطور بطرف شمال روان بودند تا آنکه رسیدند بزودخانه فاس^(۴) که مقصود همان ارس کنونی باشد و از آنجا بطرف جنوب شرقی سرازیر شده و تا آنجائیکه اکنون شهر خوی (در آذربایجان) واقع است آمده و بعد بطرف شمال رفته و در محل کنونی جلقا از رودخانه ارس عبور نموده و تا نزدیکی دریاچه

در ده هزار ستادی^(۱) یونان دیدند در صورتیکه راهی که از آن آمده بودند رودخانه‌های متعددی آنرا قطع مینمود که عبور از آنها بدون پل ممکن نبود و همان بومیانی که همراه کوروش بقسمت بیده آسیا آمده بودند یونانیان خیانت نموده بودند و یونانیان تنها و پیاده و بدون سوار نظام مانده و میدانستند که اگر فاتح شوند احدی از فراریان را نخواهند کشت در صورتیکه اگر مغلوب شوند تا آخرین سرباز آنها تلف خواهد شد. آنشب اغلب یونانیان از فرط غصه و اندوه نه غذائی خورده و نه آتشی روشن نمودند و بچشم آنها خواب نیامد و در عین غربت و کربت بیاد یار و دیار و عیال و اطفال خود افتاده و چون امید باز دیدن آنها را نداشتند شب تلخی گذراندند.

در نیمه همان شب کزنوفون مورخ جوان سابق الذکر خوابی دیده و از خواب بیدار شده و سران قشون را بیدار نموده و بآنها فهماند که موقع خوابیدن و بیقیدی نیست و مقتول شدن فرماندهان آنها نباید یونانیان را بکلی از طریق عقل و حزم خارج نماید و در ضمن نطق مهیج خود گفت «... اگر سستی ما باعث شود که ما بدست این پادشاهی (اردشیر) بیفتیم که پس از مقتول شدن برادرش (کوروش) سر و دست او را بریده و در روی صلیب در معرض تماشای عموم قرار داد خدا میدانند برسر ما بیکسان چه خواهد آورد...» یکی از صاحبمنصبان که با عقاید کزنوفون همراه نبود و میگفت راه خلاصی فقط در سازش و مدارای با اردشیر است مورد ملامت سخت از طرف هموطنان خود گردیده و اجماعاً گفتند چنین شخص بی حیثی اسباب ننگ یونان و یونانیان و شایسته حتمالی است و او را از درجه خود ساقط و مجبور نمودند در اردو حتمالی کند.

خلاصه آنکه در همان نیمه شب یونانیان بجای سرداران مقتول سرداران دیگری از میان خود منتخب نمودند که از آنجمله بود کزنوفون سابق الذکر. سپس قشون یونانی را جمع نموده و سرداران نطقهای مهیج نمودند مبنی بر اینکه موقع شجاعت و ممانت است و بر ما است که انتقام خون ناحق ریخته سرداران خود را بکشیم و در موقعی که کزنوفون از امیدواری حرف میزد یکی از حضار عطسه‌ای زد و این مسئله را تمام قشون بفال نیکو گرفته و شکر خدایان را بجای آوردند و نذرها نمودند و کزنوفون گفت «برای اینکه بشما ثابت نمایم که بر شما لازم است بشجاعت رفتار نمائید که با کمک خدایان اشخاص شجاع از هر تهلکه‌ای میتوانند خلاصی یابند تفصیل خطرات و تهلکه‌هایی را که برای اجداد شما فراهم بوده است حکایت مینمایم. وقتیکه ایرانیان و منافقین آنها با قشونی عظیم آمدند که آنرا با خاک یکسان نمایند اهل آن جسات ورزیده و استقامت نمودند و غالب نیز گردیدند. اهالی آن^(۲) با دیان (خدای شکار) عهد کردند که برای هر نفر دشمنی که مقتول میشود یک بز قربانی کنند و چون آفتدر بز پیدا نشد بنا را بر آن گذاشتند که هر سالی با نصد رأس

(۱) Zapatas که همان زاب کنونی باشد.

(۲) Carduques مقصود همان گردها هستند که یونانیان آنها را گاهی هم Kyrrier

و Gerdyäer هم مینامیدند. (۳) Tëribazo (۴) Phase

(۱) Stade واحد مقیاس طول یونانی که بقول بعضی از مؤلفین معادل با ۱۸۰ و بقول برخی دیگر با ۱۸۵ متر بوده است.

(۲) Diana

سخن میراند چنانکه در مقاله افتتاحی شماره ۶ کاوه بدان اشاره شده تمجید و توصیف زیادی از ایرانیان عهد کوروش اول کرده و بتفصیل از عشق و ذوق آنان ب ورزشهای بدنی و شجاعت و اخلاق مردانه آنها سخن میراند و این خود دلیل محکمی است بر آنکه تا وقتیکه ایرانیان متوجه تربیت و ورزش جسمانی و روحانی بوده اند اسباب عظمت و سروری آنها فراهم بوده ولی بمحض آنکه گرفتار تن پروری و تنبلی شده و عبادات و اخلاق قدیم خود پشت پا زدند شکوه و بزرگی نیز از آنان روگردان شده و انقراض سیاسی و اخلاقی بر آنها مستولی گردید چنانکه در سطور فوق دیده شد.

محمد علی جمال زاده.

عهدنامه ایران و روس

در ۱۷ جمادی الآخرة اسسال عهدنامه جدیدی در میان دولتین ایران و روس در مسکو بسته و امضا شد. این عهدنامه تازه ناسخ عهدنامه ترکمانچای است که از پنجم شعبان سنه ۱۲۴۳ باینطرف مبنای معامله این دو دولت با همدیگر بود. عهدنامه ترکمانچای که در نتیجه شکست نظامی ایران بر وی تحمیل شده بود دائماً در ایران منفور بوده و برهم زدن آن از آمال و اماتی ایرانیان و وطن دوست بود. اینک آن عهدنامه بعد از ۹۳ سال و چهار روز تمام باطل و یک عهدنامه مقبولتری جای آن گرفت. بلی معاهده ترکمانچای در ۲۲ ماه فرنگی قوریه (۱۰ فورال ماه روسی) سنه ۱۸۲۸ میلادی در قریه ای که با نام آن معروف شده بامضا رسید و معاهده جدید در ۲۶ فوریه سنه ۱۹۲۱ در مسکو امضا شد یعنی بحساب برخی معمول در دوایر دولتی ایران اولی در ۴ حوت و دومی در ۸ حوت منعقد گردیده است. عهدنامه ترکمانچای برای ایران شوم بود چه نفوذ روس را در پایتخت ایران و دربار زیاد کرده و سدنی در جلوی ترقی ایران گردید. بدتر از آن عهدنامه قراردادهای و تعهدات کثی و امتیازات و مقاولات زیادی بود که بعدها دولت روس از ایران گرفت و بدان واسطه بتدریج غالب اختیارات ملزوم استقلال مملکت از او سلب شده و بندهای بیشاری بدست و پای ایران زده شد. لکن مخالف حقیقت و انصاف خواهد بود اگر ادعا شود که فقط مانع ترقی و تمدن ایران آن عهدنامه و امتیازات و غیره بوده است. عوامل داخلی در واقع بیشتر از آنها موجب تنزل و انحطاط شده و از همه بیشتر سلاطین و علمای روحانی ایران با تمام قوای جسمانی و روحانی خود هر روزنه نوری را بآن صحرای تاریک که گله ییزبان خودشان در آن میچرید مسدود نمودند. برای اثبات قطعی این مطلب کافی است اینکه چندی منظر بشویم و بینیم آیا بعد از نسخ تمام حقوق باطله روس در ایران و عهدنامه جدیدی که دولت حاضره روس آنرا خود بمیل و رغبت بما عطا کرده ملت ایران قدمی جتئی در راه ترقی و اصلاح خواهد برداشت و آیا بعد از اینهمه آه و ناله از نداشتن حق نگاهداری کشتی جنگی در بحر خزر حالا کشتیهای جنگی ایران در دریای مازندران ظهور خواهد کرد و اگر هم پیدا شود آیا مانند کشتیهای ایران در خلیج فارس از بی مواظبتی پوسیده نخواهند شد و آیا هر هیئت

گوگچای واقع در مشرق گنجه رفته و از آنجا باز بطرف مغرب برگشته و پس از عبور از محل شهرهای کنونی گنجه و قارص و ارضروم رسیدند بحیال واقعه در ساحل جنوب شرقی دریای سیاه بقله ای که موسوم بوده بکوه مقدس تیچس (۱) و دریای سیاه از آنجا پیدا بود. یونانیان که یکصد و چهل و دو روز بود که پس از جنگ کوناکسا در راه بودند و از ممالک مجهوله متعدده گذشته و با ملل مختلفه بکرات و مرآت جنگیده و هر گونه صدمه و مرارتی چشیده و عموماً دیگر از دیدن وطن خود ناامید و مأیوس شده بودند همینکه چشمشان بدریای سیاه که با نام بونت اوکسین (بُنطس جغرافیون عرب) بخوبی معروف عموم یونانیان بود افتاد چنان شادمان و خوشحال شدند که از خود بیخبر فریاد و فغان خرسند را با آسمان رساندند و «ساقه الجیش و بار و بنه و سواره نظام تماماً دویند بطرف قلّه و وقتیکه تمام یونانیان بدانجا رسیدند یکدیگر را بوسیده و با چشمان پر از اشک سرداران و صاحبمنصبان خود را در آغوش کشیدند و فوراً سربازان بدون آنکه هیچ کس بفهمد که فرمان از که صادر شده سنگها جمع آورده و تپه سلامی ساخته و بدنه آرا با سپرهای چرمی و جاقها و سپرهای حصیری دیگری که از دشمن گرفته بودند پوشاندند. این قلّه را بریو (۲) نام مهندس فرانسوی کشف نموده و مشار الیه از بالای آن نه فقط دریای سیاه را دیده بلکه گمان نموده که قطعه سنگهایی که در آنجا دیده میشود با قیامده همان تپه سلامی است که یونانیان در موقع مذکور در فوق در چهار قرن قبل از میلاد مسیح ساختند و باید دانست که قلّه مزبور امروز کوه گکلا (۳) نامیده میشود.

یونانیان از دامنه شمالی کوهستان مزبور سرازیر شده و باز پس از چندین زد و خورد رسیدند بشهر طریزون «شهر یونانی پر جمعیتی واقع در ساحل دریای سیاه» و دیگر وحشت و بیبی که داشتند زایل گردیده و فهمیدند که اگر چه باز مسافت عظیمی از وطن خود دورند ولی در خاک آشنا هستند و در این مقاله نیز دیگر ذکر بقیه وقایع برگشتن آنان یونان و مشکلات زیادی را که باز بدان مصادف شدند لازم نمی بینیم.

مقصود این بود که یک عده قلبی یونانی با همه مشکلات و موافی که در کار بود در طی این مقاله بدون هیچ گونه اغراقی متأسفانه از صد آن یکی گفته نشد از پرتو تعلیم و تربیت روحی و بدنی خود از آن همه بندها و بلیات حیرت انگیز گذشته و خود را بوطن خود رساندند و این نیست مگر بواسطه آنکه تمام افراد آنها چنانکه خودشان میگفتند دارای «روح سالم در بدن سالم بودند» و نه فقط فکر آنها قوی و متین بود بلکه بازوهای ورزیده و ساقهای محکم نیز داشتند که در موقع زد و خورد زور و توانائی شیر و در گاه رفتن تاب و مقاومت اشر داشتند و با اینهمه چون دارای حس تکلیف نیز بودند در مقابل امر سرداران و سران خود مانند اطفال خرد سال مطیع و منقاد بودند و نظر بهمین مراتب هم هست که اسم آنها در تاریخ عالم جاودان ثبت است و برقرار خواهد ماند.

نکته دیگر که باید گفته شود آنست که همین کز توفون که از رشادت و عقل و نظم و غیرت یونانیان و ضعف و سستی ایرانیان عهد خود آن همه

فصل یازدهم ظاهرأ سهوی دارد زیرا که هیچوقت حق کشتی رانی در بحر خزر از مملکت ایران سلب نشده بود بلکه فقط حق داشتن کشتیهای جنگی را دولت ایران نداشت و در متن این عهدنامه نیز باسترداد این حق تصریح کافی نیست.

در فصل دوازدهم که امتیازات دولت روس و اتباع او را در ایران ابطال میکند نیز بنظر نیاید بهتر بود کلمه «جبراً» اضافه نمیشد زیرا که ممکن است خیلی امتیازات و تمهیداتی درکار باشد که جبر در آن دخالت نداشته بلکه جهل و بیقیدی اولیای دولت مستبده ایران و یا بیشتر از یم امید و طمع در تحصیل آنها کار کرده است.

فصل چهاردهم باز یک تسلط ناحقی بروس داده چه دولت ایران خود را مکلف کرده که با دولت روس درباب محصول ماهی سواحل ایران در بحر خزر قراردادی ببندد. آیا دولت روس قبول میکرد اگر دولت ایران تکلیف مینمود که در عهد نامه برای ایران حتی در خصوص یکی از محصولات سواحل رود ولگا مقرر شود؟ و آیا برای کسب هر فایده و دفع هر ضرر بطور مشروع کافی نبود اگر شرط میکردند دولت ایران امتیاز این کار را باحدی از ادارات دولتی و ملتی و اتباع دولت ثالثی ندهد؟ فقره آخر فصل پانزدهم راجع بتخصیص ابنیه روحانی روسی در ایران بمدارس و امور ادبی یکی از علایم انسانیت دوستی حقیقی است و بسیار مستحسن است بشرط آنکه دولت ایران نیز بمضمون آن عمل نماید.

فقره آخر فصل بیست و دوم مبهم است و ممکن است سوء تفسیر بشود و بهر حال زاید و غیر لازم بود زیرا که اگر مقصود از آن فقره که حق استفاده از «عادات و ترتیباتی که در مملکتین نسبت بنایندگان سیاسی جاری است» بنماینده سیاسی روس میدهد احترامات معموله و ترتیب پذیرائی و تشریفات و سایر رسوم ادب معموله بین المللی است که در تمام ممالک مرسوم است که دیگر لازم نبود بلفظ «مملکتین» مقید شود و ممکن بود عبارت «در همه ممالک» یا «بموجب آداب جاریه بین الملل» ذکر شود در صورتیکه شاید این ترتیبات پوچ هم که در واقع خیلی از آنها عهدنامه ترکمانچای در ایران مرسوم کرده و سایر دول از حق مساوات با دول کماله الوداد استفاده کرده و آن عهدنامه را سرمشق خود کرده اند برای نماینده دولت بزرگان و کارگران لازم نبود که در ابقاء و استفاده از آن اصرار کند و حتماً فرآشهای سلطنتی با حجاج تفره و غاشبه زر دوز او را بدربار مشرقی برده و ایشیک آقاسی باشی او را با ترتیبات مخصوصه معرفی کند. ولی اگر مقصود خدای نخواست از این «عادات و ترتیبات» آنست که همه امتیازات ناحق سفرای خارجه در ایران که بعنوان باطلی عادات و رسوم جاریه (۱) و سابقه ها (۲) برای خود برقرار کرده اند در باره نمایندگان «دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه» که بقول خود میخواهد از «هر اقدامی که باعث و موجب تحقیر سیادت ملت ایران است بکلی صرف نظر» کند نیز مطالبه نماید که خیلی باعث تعجب و تأسف خواهد بود زیرا که پس از آنکه دولت حالیه روس از تمام امتیازات و حقوق باطله دولت سابق روس صرف نظر میکند دیگر دلیلی ندارد که از عادات و ترتیبات ناحقی که دول خارجه بجز دربار نمایندگان سیاسی

وزرای تازه و بیدوام در طهران ناخداها و در یا بیگی کشتیها را معزول کرده و بجای هر کدام از آنها یکی دیگر را از طهران نخواهند فرستاد. از کشتی جنگی و غیره میگذریم آیا ایران که از قروض روسی خلاص شده قسمتی از آنچه هر شش ماه از بابت اقساط آن قرض بایستی بردارد صرف تعلیم و تربیت و کسب تمدن و ترقی خواهد کرد؟ ممکن است در جواب بگویند حالا هم ایران در زیر فشار یک دولت خارجی دیگری است. لکن باید اینرا بدانیم و بر خود مشتبّه نکنیم که تا ایران اول ترقی نکند و زور ملت با علم را نداشته باشد فشار و نفوذ دول خارجه از ایران مرتفع نمیشود و همه دول دنیا بیل و رغبت و محض حب عدالت از مداخلات و حقوق جبری خود در ایران صرف نظر نخواهند کرد و همه بالشوکیک و سوسیالیست هم نخواهند شد. خیلی از ملل دیده شد که با وجود بودنشان در زیر فشار سخت و قهر و جبر باز بواسطه اینکه روح ملتی آنها مایل بترقی و آزادی بوده کسب تمدن کرده و آزاد شدند. یونانها و ارمنه خیلی سخت تر از ایران در زیر فشار بودند، بلغارستان در تصرف نظامی روس بود، خیلی از ممالک اروپا در زیر فشار فرانسه بودند ولی همه آنها از آفتدر قلیل حقوق زندگی که برای آنها باقی مانده بود استفاده کرده و از همان منافذ محدود کسب نور و علم و تمدن کرده آدم شدند. مقصود آنست که با وجود محسناتیکه در عهدنامه جدید ایران و روس موجود است نباید بیش از حد دل خوش داشت و آترا ضامن آزادی ایران دانست.

عهدنامه جدید که در ذیل عین متن فارسی آن درج میشود مشتمل بر ۲۶ فصل است. اغلب فصول آن کاملاً موافق منافع ایران است و در واقع اگر در مقام عمل نیز خالصانه مبنای معامله بشود و سالیان دراز دوام کند یکی از آمال ملتی و سیاسی دیرین ایران بمقام محقق آمده است. باوجود این بعد از تأمل دقیق خالی از بعضی نواقص بنظر نیاید مثلاً از آنجمله بنظر ما مضمون فصل ششم خطر ناک و قابل سوء تفسیر است زیرا مفاد آن فصل این است که اگر دولت ثالثی «بخواهد» مداخلات نظامی در ایران بکند و یا از خاک ایران بروسیه حمله نماید «دولت روسیه حق خواهد داشت که قشون خود را بجناح ایران وارد نموده... اقدامات نظامی بعمل بیاورد و ابدأ گفته نشده که تشخیص احتمال خطر بروسیه یا قصد تجاوز یک دولت ثالث با کیست و حکم وجود همچو خطری یا سوء قصدی که در جمله «اگر بخواهد» مندرج است با کدام یک از طرفین است در صورتیکه هزار نکته باریکتر زمو اینجا است. ظاهر عبارت را میتوان تفسیر نمود باینکه دولت روس خود حاکم قضیه است اگر واقعاً این تفسیر منطوق عمل شود که آنوقت دیگر همان اوضاع که در بلژیک و ایران در ظرف دوره جنگ اخیر دنیائی پیش آمد و هر کدام از دول مخاصم ادما کردند که طرف خیال حمله از آن خاک بیطرف بر وی دارد و باید او پیشدستی کند دوباره هر روز ممکن است در ایران پیش بیاید. شاید بهتر میشد اگر حکم این قضیه یعنی وجود همچو خطر بیک محکمه بین المللی و اگذار میشد. همین ملاحظه بمضمون فصل هفتم که راجع بمستخدمین قوای بحری ایران در بحر خزر است نیز شامل است.

«عهدنامه منعقدۀ فیابین دولت جمهوری فدراتیو

سوسیالیست شوروی روسیه و دولت علیۀ ایران:

«چون دولت علیۀ ایران و دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه صمیمانه و متفقانه مایل هستند که روابط حسنه همجواری و مناسبات مستحسنة برادری را فیابین افراد ملت خود مستحکم نمایند لهذا اشخاص مفصله الاسامی ذیل را برای مذاکره در نیل باین مقصود تعیین نمودند. از طرف دولت علیۀ ایران علیقلی خان مشاورالممالک.

از طرف دولت جمهوری شوروی روسیه گورگی واسیلویچ چیچرین و لیون میخائیل اوویچ کاراخان.

وکلای مختار مزبور طرفین پس از اراده اعتبارنامه‌های خود که موافق قاعده و ترتیبات شایسته بود فصول ذیل را منعقد نمودند:

فصل اول

دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه برطبق اخطاریه و مراسله مورخه ۱۴ ژانویه ۱۹۱۸ و ۲۶ ژوئن ۱۹۱۹ راجع باساس سیاست خود نسبت بملت ایران مجدداً و صراحة اعلام مینماید که سیاست جابرائه امپریالیستی روسیه نسبت بایران که اینک بهوای رنجبران و بزرگان این مملکت سرنگون گردیده است بطور قطعی ودائمی خاتمه میدهد بنابراین و نظر بآنکه دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه مایل است که ملت ایران را دارای استقلال و مختار در تصرفات مخزونات مملکتی و رواج سعادت و ترقی بیند اعلام میدارد که کلیه معاهدات و مقاولات و قراردادهائیکه دولت امپراطوری سابق با دولت ایران منعقد نموده و باین وسائل حقوق حقه ملت ایران را تصنیع کرده است بکلی لغو و از درجه اعتبار ساقط میداند.

فصل دوم

چون اساس سیاست دولت امپراطوری روسیه مبنی براین بود که با سایر دول اروپا در خصوص ممالک شرقی بدون رضایت ملل آسیا با هم هوا خواهی و حفظ استقلال آنها بعضی قراردادها منعقد داشته و باین واسطه مقصود باطنی را که تصرفات تدریجیه بوده است انجام دهد لهذا دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه این سیاست جابرائه اروپا را که هم مایه ضعف سیادت ملل آسیا و هم وسیله اضمحلال ارکان مشرق زمین بود مطرود مینماید بناء علیهذا دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه نظر باصول مقررۀ در فصول اول و چهارم همین عهدنامه اعلام میدارد که از هر اقدامی که باعث ضعف و موجب تحقیر سیادت ملت ایران است بکلی صرف نظر کرده و نیز تمام معاهدات و مقاولاتی را که دولت روسیه سابق با دولت ثالثی بر ضد دولت ایران [یا؟] راجع بآن منعقد کرده باشد از درجه اعتبار ساقط و ملغی میداند.

فصل سوم

دولتین معظمین متعاهدین خطوط سرحدی ایران و روسیه را بطوری که کیسیون سرحدی در سال ۱۸۸۱ معین نموده است قبول و رعایت میکنند و چون دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه در

خود در ایران برقرار کرده اند استفاده ننماید. آیا بموجب این فصل باز سفارت روس حق خواهد داشت اشخاص آشوب طلب را که بخود اسم «کونیست» و غیره داده و در طهران بر خلاف اساس دولت کنگاش و بر ضرر روابط حسنه بین دولتین اقدامات شرانگیز بکنند از تعقیب قانونی دولت امان داده و در باغ سفارت پناه بدهد باین دلیل پوچ که طویله ناصر الدین شاه بست بوده و سفارت دولت امپراطوری هم نمیخواست در شئون کمتر از طویله شاه باشد! و هكذا سایر عادات معموله قدیمی و سابقه‌ها و غیره.

یک نکته دیگر هم باقی است و آن این است که فصل اول که مهمترین همه فصول است و بموجب آن همه مقاولات و معاهدات قدیمه میان دو دولت باطل میشود بقدر کافی جامع نیست زیرا فقط کلمات «معاهدات و مقاولات و قراردادهای» در آن درج شده و میشود گفت آیا بعضی تحکیمات اجباری و نامشروع دیگر نیز نبوده که از حوزه شمول این سه لفظ خارج بوده و عبارت «منعقد نموده» بر آن صادق نیاید مانند بعضی تعهدات ایران که در نتیجه تهدید شفاهی و یا تطمیع بعمل آمده و یکطرفی است. آیا بهتر آن نبود که تصریح میشد که غیر از مندرجات این عهدنامه که اساس و مبنای معاملات سیاسی دولتین و منحصرأ میزان عمل و مدار روابط طرفین خواهد بود هیچ نوع حقوق مستند بهیچ سند کتبی یا شفاهی و یا مبنی بر جریان عمل و سابقه نه دولت روس و نه اتباع آندولت در ایران نخواهند داشت.

پس از اظهار این ملاحظات باید بگوئیم که این عهد نامه زویهرفته دارای فوایدی است و انعقاد آن یکی از کارهای لازم و مفیدی بود که اولیای دولت ایران بدان اقدام کردند ولی آقدهرها هم که اشخاص خوش نیت ولی کم تجربه در ایران بان دل می بندند و امید آن دارند که رفع هر خطری از جانب شمال بواسطه این معاهده شده یا ممکن است بشود پر خوش باوری و نیک بینی است.

* *

ملاحظات مختصره که در سطور فوق باظهار آن جسارت رفت هیچگونه خللی بر حسن نیت و عظمت کار مؤلفین ایرانی این عهدنامه وارد نیامورد و ما را جز ستایش و تحسین عمل آنها غرضی نیست. بلکه مقصود کمکی است تا قابل و یاد آوری بعضی نکات جزئی است که اگر اولیای دولت و وکلای آنها برای مذاکرات با روسیه تصدیق کرده و قابل اعتنا بشمرند چون هنوز دنباله مذاکرات برای عهدنامه‌های متممه از تجارتی و پستی و تلگرافی و غیره در جریان است بواسطه بعضی مواد بعنوان ضمیمه‌ای آن نواقص را تکمیل فرمایند. علاوه بر اینها دولت ایران البته باید سعی کند که در خود مملکت هم شرایط اجرای صحیح این عهدنامه را موجود کند مثلاً پس از آنکه بمقتضای فصل شانزدهم عهد نامه مزبور محاکمات حقوقی و جزائی اتباع روس مرجوع بمحاکم محلی ایران شد آیا واجب فوری نیست که در اصلاح و نظم دیوانخانها کوشش فوق العاده بعمل آید و محاکم ما شایسته حکم و قضاء در امور ملل خارجه بشود.

اینک متن فارسی عهدنامه:

فصل هفتم

چون ملاحظات مندرجه در فصل ششم ممکن است همچنین امنیت بحر خزر را هم شامل گردد لهذا دولتیین معظمین متعاهدین قبول مینمایند که هرگاه در جزو مستخدمین سفاین ایران اتباع دولت ثالثی باشند که بخواهند بودن در جهازات ایران را مغتم شمرده نسبت بروسیه خصومت ورزند آتوقت دولت روسیه حق خواهد داشت انفصال این مستخدمین مضررا از دولت ایران تقاضا نماید.

فصل هشتم

چون دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه از آن بلیتیک اقتصادی که دولت امپراطوری روسیه در مشرق تعقیب مینمود و بدولت ایران نه برای توسعه اقتصادی و ترقی ملت ایران بلکه برای رقیبت سیاسی ایران قرض میداد صرف نظر نموده لهذا دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه از تمام قروضی که دولت امپراطوری روسیه بایران داده بود دست کشیده و اعلام میدارد که تمام قروض مزبور از درجه اعتبار ساقط و برد اخته نخواهند شد و باین جهت دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه در هیچیک از منابع عایدات دولتی که ضامن استهلاک قروض مزبوره بوده اند ابدأ دخالت نخواهند نمود.

فصل نهم

چون دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه مخالفت خود را به بلیتیک مستعمرانه کاپیتالیستها که موجب ازدیاد فقر و فاقه و باعث سفک دماء بوده اند علناً اعلام کرد لهذا جماً از استفاده از کارهای اقتصادی دولت امپراطوری روسیه که مقصود رقیبت اقتصادی ایران بود صرف نظر مینماید و باین ملاحظه تمام نفود و تفایس و قروض و مطالبات و کلیه اشیاء منقوله و غیرمنقوله بانگ استقراضی ایران واقع در خاک ایران را کاملاً بملت ایران تفویض میکنند.

توضیح آنکه در آن شهرهاییکه بانگ استقراضی مالک چندین عمارت بود و بموجب همین فصل نهم کلیه آنها بملکیت دولت ایران تفویض شده هرگاه دولت روسیه بخواهد در یکی از آن شهرها ایجاد قنسولگری نماید دولت ایران باکمال رضامندی یکی از آن عماراتی را که دولت برای ایجاد قنسولگری انتخاب خواهد کرد بلاعوض برای استفاده دولت روسیه واگذار خواهد نمود.

فصل دهم

چون دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه تمایلات امپریالیستهای عالم را که در ممالک اجنبی باسم توسعه مدنیت باحداث طرق و ایجاد خطوط تلگرافی پرداخته و ضمناً باجرای مقاصد نظامی خود میکوشیدند لغو و باطل نمود و نظر باینکه مایل است ملت ایران را در تصرفات طرق و شوارع خود که اولین مایه حیات و وسیله استقلال و توسعه تمدن هرملتی است مختار بداند و بملاحظه اینکه میخواهد خساراتی را که از قشون امپراطوری بایران وارد شده است حتی المقدور جبران

انتفاع از ثمره [اقدامات] غاصبانه دولت امپراطوری سابق روسیه احتراز میکند لهذا از جزیره عاشوراده و سایر جزایریکه در سواحل ایالت استرآباد واقع هستند صرف نظر مینماید و همچنین قصبه فیروزه و اراضی مجاوره آنرا که دولت ایران بنا برقرار داد مورخه ۲۸ ماه مه ۱۸۹۳ روسیه واگذار کرده بود بدولت ایران مسترد میدارد ولی دولت ایران هم متقبل میشود که شهر سرخس که حالیه باسم سرخس روس یا سرخس کهنه معروف است با اراضی متعلقه بآنرا که برودخانه سرخس منتهی میشود جزو متصرفات روسیه بداند. دولتیین معظمین متعاهدین از رودخانه اترک و سایررود خانههای و آبهای سرحدی متساویاً انتفاع حاصل خواهند کرد. تنظیم و انتفاع از میاه سرحدی و کلیه مشاجرات راجعه بامور سرحدی و اراضی آن بواسطه کمیسیون مرکب از نمایندگان روسیه و ایران حل خواهد شد.

فصل چهارم

چون طرفین متعاهدین تصدیق دارند که کلیه ملل عالم بدون هیچ مانعی مستقلاً در حل و عقد اموریسیسی خود مختارند لهذا از دخالت در امور داخلی طرف دیگر باکمال جدیت احتراز خواهند کرد.

فصل پنجم

دولتیین معظمین متعاهدین مطالب مشروحه ذیل را متعهد میشوند:
(۱) - وجود دستجات و تشکیلات و حتی اشخاص منفرد را که مقصودشان ضدیت بادولتیین ایران و روس و یا با دول متحده با روسیه باشند اعم از هر عنوانی که داشته باشند باید در خاک خود جلوگیری نمایند و نیز باید از دستجات و تشکیلات فوق در ترتیب قوای مسلحه و تجهیز قشون در خاک خود ممانعت نمایند.

(۲) - هرگاه یکی از دول و یا تشکیلات مختلفه اعم از هر عنوانی که داشته باشند بخواهند برای محاصره یا یکی از طرفین متعاهدین اشیاء مضره ای که ممکن است بر ضد یکی از طرفین استعمال شود بجحاک یکی از دولتیین متعاهدین وارد کنند و یا از حدود آن دولت عبور بدهند جماً باید ممانعت شود

(۳) - از توقف قشون و یا قوای مسلحه دولت ثالثی که موجب تهدید منافع و امنیت و وسیله مخاطره سرحدی یکی از دولتیین معظمین متعاهدین باشد با تمام قوای موجوده باید جلوگیری کنند.

فصل ششم

دولتیین معظمین متعاهدین قبول مینمایند که اگر دولت ثالثی بخواهد بواسطه مداخلات نظامی بلیتیک غاصبانه در ایران مجری و یا خاک ایران را مرکز عملیات نظامی ضد روسیه قرار بدهد و باین طریق مخاطراتی متوجه حدود روسیه و دول متحده آن بشود در صورتیکه دولت روسیه قبل از وقت بدولت ایران اخطار نماید و دولت ایران در دفع مخاطره مزبوره مقتدر نباشد آتوقت دولت روسیه حق خواهد داشت که قشون خود را بجحاک ایران وارد نموده برای دفاع از خود اقدامات نظامی بعمل بیاورد. دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه متعهد میشود همینکه مخاطره مزبوره برطرف شد فوراً قشون خود را از حدود ایران خارج نماید.

فصل چهاردهم

چون ماهی سواحل بحر خزر برای اعاشه روسیه اهمیت دارد لهذا دولت ایران راضی خواهد شد که پس از انقضای مدت قانونی امتیازاتی که در اینباب بسایرین داده است قرار داد مخصوص در صید ماهی بحر خزر با اداره ارزاق روسیه منعقد نماید و نیز دولت ایران حاضر است که با دولت روسیه قبل از آنکه مدت امتیاز مذکور در فوق منقضی گردد داخل مذاکره گشته تا ترتیبی فعلاً اتخاذ شود که دولت روسیه از ماهی بحر خزر بتواند استفاده کند.

فصل پانزدهم

چون دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه آزادی ادیان و مذاهب را اعلان نموده است و مایل است باشاعات مذهبی که مقصود مخفی از آن اثرات پولتیکی در افکار مردم و موجب پیشرفت دیاسیس غاصبانه امپراطوری روسیه بود خاتمه دهد لهذا تمام دوائر روحانی (میسوین) را که بتوسط دولت امپراطوری روسیه در ایران ایجاد شده بود بسته و از این بعد هم اقدامات لازمه خواهد شد که این قبیل میسوینها از طرف روسیه بایران فرستاده نشود. دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه اراضی و عمارات و منصرفات میسوین روحانی اورتودوکس در اورمیه و همچنین کلیته منصرفات این قبیل دوائر روحانی را بلاعوض بملکیت ابدی دولت ایران که نماینده ملت ایران است منتقل مینماید. دولت ایران هم اراضی و عمارات و منصرفات مزبوره فوق را بمصرف احداث مدارس و سایر مجامع ادبی خواهد رسانید.

فصل شانزدهم

نظر بمندرجات مرسله دولت ساویت مورخه ۲۶ ماه ژوئن ۱۹۱۹ دایر بالغاء حق قضاوت قونسولها حقوق اتباع روسیه ساکنین ایران و همچنین حقوق اتباع ایران مقیمین روسیه از تاریخ امضای این عهدنامه با حقوقی که اهل مملکت دارند مساوی خواهد بود و کلیه محاکمات آنها بدوائر عدلیه محلی رجوع و حل خواهد شد.

فصل هفدهم

اتباع دولت ایران در روسیه و همچنین اتباع دولت روسیه در ایران از خدمات نظامی و از هر قبیل مالیات و عوارض جنگی معاف خواهند بود.

فصل هیجدهم

ترتیب مسافرت اتباع دولت ایران در روسیه و اتباع دولت روس در ایران در داخله مملکت مثل اتباع دول کامله الوداد خواهد بود باستثناء اتباع دول متحده با روسیه.

فصل نوزدهم

دولتین معظمین متعاهدین بعد از امضای این عهدنامه هر چه زودتر بتجدید روابط تجاری خواهند پرداخت و ترتیبات صادرات و واردات مال التجاره و پرداخت قیمت آنها و حقوق گمرکی و میزان آنرا [آن؟] که دولت ایران برای مال التجاره روسیه معین خواهد کرد در قرار داد جداگانه

کند لهذا ادارات و متعلقات مفضله ذیل ملکی روسیه را بلا عوض بملکیت خاص ملت ایران واگذار مینماید:

- (۱) - راه شوسه اتزلی و طهران و قزوین و همدان با کافه اراضی و ابنیه و عمارات و اساسیه [اثاثیه؟] متعلقه بخطوط مزبور.
- (ب) - راه آهن جلفا و تبریز و صوفیان و دریایچه اورمیه با کلیه ابنیه و عمارات و وسایل نقلیه و سایر متعلقات آنها.
- (ج) - اسکله و انبار مال التجاره و کشتیهای بارکشی و سایر سفاین و وسایل نقلیه واقعه در دریایچه اورمیه و هر چه متعلق بآنها است.
- (د) - کلیته خطوط تلفونی و تلگرافی و تلگرافخانهاییکه دولت امپراطوری در ایران احداث کرده است با تمام ابنیه و اثاثیه و لوازم آنها.
- (ه) - اسکله اتزلی با تمام ابنیه و استاسیون الکتریسته و انبار مال التجاره و سایر مستعمرات متعلقه بآنها.

فصل یازدهم

بنا بر اصول مندرجه در فصل اول همین معاهده عهدنامه صلح ترکان چای که مورخه ۱۰ فوریه ۱۸۲۸ فیابین دولتین روسیه و ایران منعقد شده بود و دولت ایران را در فصل هشتم آن از کشتی رانی در بحر خزر محروم داشته بود ملغی و از درجه اعتبار ساقط است لهذا دولتین معظمین از ساعت امضای این معاهده بطور تساوی از حق کشتی رانی در بحر خزر در تحت پرچهای خود استفاده خواهند نمود.

فصل دوازدهم

چون دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه از فواید امتیازات کاپیتالیستی که محتوی تصرفات نظامی بود صراحتاً صرف نظر کرده است لهذا علاوه بر امتیازاتی که بموجب فصل نهم و دهم همین عهد نامه بدولت ایران تفویض شده آن امتیازاتی را هم که دولت امپراطوری و اتباع آن از دولت ایران جبراً تحصیل کرده اند لغو و باطل میشمارد و از ساعت امضای این عهدنامه تمام امتیازات مندرجه فوق را اعم از اینکه شروع بعمل کرده یا بلا اجرا گذارده باشند بافضام کلیه اراضی متعلقه بآنها بملکیت دولت ایران که نماینده ملت ایران است و اگذار مینماید. از اراضی و مستملکات که دولت امپراطوری در ایران دارا بوده است عمارت سفارت روس در طهران و زرگنده با تمام ابنیه و اثاثیه آنها و کلیه زغال قونسولگریها و قونسولگریها و ویس قونسولگریها بملکیت دولت جمهوری فدراتیو سوسیالیست شوروی روسیه تعلق خواهد گرفت. دولت روسیه از اداره کردن قریه زرگنده که سابقاً جزو حقوق دولت امپراطوری بوده است صرف نظر مینماید.

فصل سیزدهم

دولت ایران هم از طرف خود وعده میدهد که امتیازات و املاکی که بموجب همین عهدنامه باو تفویض شده است بتصرف یا اداره یا استفاده هیچ دولت ثالثی نداده این امتیازات و املاک را برای رفاه ملت ایران نگاهداری نماید.

کارگزاران سفارت معزی لها از طرف خود نماینده سیاسی ایران در مسکو که امضا کننده عهدنامه است بتوسط مستشار سفارت مسکو سفارت برلین فرستاده شده لکن این سواد مصدق نیست و برای مطابقت آن با اصل سندی در دست نداریم لهذا البته ملاحظاتی هم که در آن باب اظهار شده باستاند همان سواد است و اگر غلطی در نسخه بوده و بنا بر این ملاحظات راجع بیک فقره از فقرات خطا بوده باشد بجای بر ما نیست.

کتاب «طب عربی»^(۱)

بنازگی از تألیفات علامه معظم جناب پروفیسور ادوارد برون متعنا الله بطول بقائه یک کتاب نفیس و مفید دیگری نیز برکتب مهمه و مفیده علوم شرقیه علاوه گردیده است. همت خستگی نا پذیر استاد عالمقدار در کمتر از سه سال سه کتاب مهم بوجود آورده است. یکی از این کتب جلد سوم تاریخ ادبی ایران بود که تقریظ آن بتفصیل در شماره ۱۲ کاوه (سال اول) درج شد دیگری کتابی است موسوم به «اسناد و مآخذ برای تتبع دین بابی» و اینک تازه ترین اثر علم و تتبع ایشان کتاب موسوم به «طب عربی» است که ما در اینجا از آن میخواهیم سخن برانیم.

آنچه را که در ایران «طب قدیم» و «طب یونانی» میگویند و تا بیست سی سال پیش رایج بود در حوزه های درس طبای معتم تدریس میشد فرنگها «طب عربی» گویند و جهت آن واضح است یعنی هر قومی یک چیز خارجی را با اسم آن ملتی مینامد که مستقیماً از آنها گرفته است مثلاً عربها اشکال ارقام اعداد را از هند گرفته آنها را «ارقام هندی» نامیدند و فرنگها آنرا از عربها گرفته و «ارقام عربی» اسم داده اند. هم چنین طب قدیم را مسلمین از یونان گرفتند و فرنگها از مسلمین. چون امروز در دارالفنونهای فرنگ در ضمن تحصیل هر علمی تاریخ آن علم و درجات مختلفه و متوالیه ترقی آنرا در قرون گذشته نیز تحقیق میکنند لهذا در ضمن تاریخ فن طب پس از تتبع مدارج این علم در یونان انتقال آن بعرب و سیر آن در زمان تمدن اسلامی نیز فصلی تشکیل میکند. این قسمت اخیر است که استاد معظم آنرا تفصیلاً تتبع و تحقیق نموده و کتاب مزبور خلاصه ایست از نتایج آن تتبعات. مدرسه طب پادشاهی لندن که خود استاد برون از اعضای آنست در دو سال قبل مصمم شد که یک دوره خطابه ها یا دروس شفاهی در تاریخ طب در قرون وسطی و در واقع در تاریخ طب عربی ترتیب دهد و بقول خود مؤلف کتاب چون در میان اعضای مدرسه فقط کسی که هم طیب کامل باشد و هم بواسطه آشنائی بزبانهای شرقی بتواند طب عربی را بلا واسطه از مآخذ اصلی آن تتبع نماید منحصر به پر و فسور برون بود لهذا مدرسه پادشاهی از ایشان خواهش کرد که چند خطابه در این موضوع در مدرسه بخوانند. استاد معظم این تقاضا را قبول فرموده و در اوایل سنه ۱۳۳۸ و اوایل ۱۳۳۹ چهار خطابه در آن مدرسه خواندند که بعدها همین خطابه هارا بشکل کتابی نشر کردند که کتاب ما نحن فیه باشد.

تجارتی که بتوسط کیسیون مرکب از نمایندگان طرفین منعقد خواهد شد تعیین خواهد گردید.

فصل بیستم

دولتین معظمین متعاهدتین ذی حقتد که مال التجاره خود را از حدود ایران یا از خاک روسیه بطور ترازیت بجاک دوات ثالثی عبور بدهند ولی باید عوارض ترازیتی مال التجاره مزبوره بیش از میزان مأخوذه از مال التجاره ملل کامله الوداد نشود.

فصل بیست و یکم

دولتین معظمین متعاهدتین پس از امضای این عهد نامه هر چه زودتر با ایجاد روابط پستی و تلگرافی مابین ایران و روسیه خواهند پرداخت. شرایط ایجاد روابط مزبور در قرار داد مخصوص پستی و تلگرافی معین خواهد شد.

فصل بیست و دوم

چون مقصود از امضای این عهد نامه استحکام روابط همجواری و استقرار حسن مراوده طرفین است لهذا هر یک از دولتین معظمین متعاهدتین در پایتخت طرف دیگر نماینده سیاسی خواهند داشت و نمایندگان سیاسی چه در ایران و چه در روسیه دارای حقوق مصونیت و سایر امتیازاتی که در قوانین بین ملل مقرر است خواهد بود و همچنین از عادات و ترتیباتی که در مملکتین نسبت به نمایندگان سیاسی جاری است استفاده خواهند کرد.

فصل بیست و سوم

دولتین معظمین متعاهدتین برای توسعه روابط فیمابین دو مملکت در نقاطی که مرضی الطرفین باشد ایجاد قونسولگری خواهند نمود. حقوق و اختیارات قونسولها موافق فصول جداگانه که فوراً بعد از امضای این عهدنامه نوشته میشود و همچنین آداب و ترتیباتی که در هر دو مملکت برای قونسولها مقرر است تعیین خواهد شد.

فصل بیست و چهارم

این عهدنامه در مدت سه ماه تصدیق و در طهران باسرع و سایل رد و بدل خواهد شد.

فصل بیست و پنجم

این عهدنامه بزبان روسی و فارسی در دو نسخه نوشته شده و در موقع تفسیر آن زبان روسی و فارسی هر دو سندیت خواهند داشت.

فصل بیست و ششم

پس از آنکه این معاهده امضا شد فوراً دارای اعتبار خواهد گردید و علیهذا امضا کنندگان ذیل این عهدنامه را امضا و بمهر خود ممهور داشتند. بتاريخ ۲۶ فوریه ۱۹۲۱ در شهر مسکو سمت تحریر یافت.

محل امضای وکلای مختار طرفین

* * *

این متن از روی نسخه فارسی سواد عهدنامه که در دفتر سفارت سنیه ایران در برلین موجود است نقل شد. سواد مزبور بنا بر تقرر

این اَصْبَحِه و غیره ذکر کرده بعد از مریضخانهای اسلامی در قرون گذشته شرح داده و از کتاب نا در الوجودی که شامل مکاتبات خواجه رشید الدین فضل الله وزیر اباقا و غازان است (و چون خود رشید الدین طیب بوده در اغلب این مراسلاتش که قریب پنجاه مر اسله است از امورات راجع بادویه و مریضخانه نیز حرف میزند) اسم برده و چند فقره مر اسله از آن کتاب نقل و درج میکند و بالأخره از اصول و کلیات طب قدیم و عقاید اطبای قدیم شرح خوبی میدهد. این کتاب مفید مثل همه کتب مؤلف محترم و سایر علمای محقق فهرست کاملی هم بحروف تهجی دارد.

چنانکه گفتیم مقصود از کلمه «طب عربی» آن نیست که این علم از عرب است یا اصلاً مؤلفین و علمای آن عرب بوده اند. نه بلکه چون اغلب علوم در قرون اولای اسلام بزبان عربی نوشته شده و لو آنکه نویسندگان اصلاً ایرانی یا سریانی بودند لهذا در پیش فرنگها اغلب بآن علوم علوم عربی اسم داده میشود. علم طب مانند همه علوم دیگر از یونان بدنیاء منتشر شده و مؤسس اساس این فن شریف بقراط و جالینوس و سایر اطبای نامدار یونان بودند که مسلمین ظاهراً پنج نفر دیگر از آنان را بر میشناختند. آنچه از طب مصر و کلدیه و ایران قدیم گفته میشود افسانه است یعنی پیش از یونان چیزی نداشتند مگر خیلی ابتدائی و بعدها هم آنچه داشتند از یونان اخذ کرده بودند. طب هندی هم چندان اساس علمی نداشته. در قرون وسطی علم یونان را مسلمین حفظ کردند ولی اگرچه در هندسه و مخصوصاً در نجوم خوب کار کردند و حتی توان گفت قدری ترقی دادند در طب بجز بعضی امور جزئی ترقی مهمی ندادند و حتی توان گفت بیایه یونانیان نرسیدند خصوصاً که علم تشریح اصلاً نداشتند. دانستن تاریخ علم طب اگر چه خیلی مفید و دلکش است ولی نباید اسباب اشتباه امر و محمل مبالغه شود چه این علم فقط فایده تاریخی دارد چنانکه جمع آوری تفنگها و توبهای قدیم نیز از لحاظ تاریخی مفید است ورنه علم طب نیز مانند علوم دیگر در قرون اخیر در اروپا ترقی عظیم یافته و آرا برش رسانیده اند.

بواسطه اشتباهات که در خصوص تفریظهای سابق از کتب فرنگی مشهود شد مجبور بتوضیح واضح و اختصار هستیم که کتاب «طب عربی» که ما از آن حرف میزنیم بزبان انگلیسی است چنانکه همه مؤلفات علامه محترم بانگلیسی است و چنانکه تمام مؤلفات مستشرقین فرنگی بزبان بومی خود شان است و برای انتفاع از آنها باید زبان مؤلف را دانست.

چون استاد معظم در دیباچه کتاب میفرمایند که یکی از جهات تألیف این کتاب ادای حق شکران تلافی است که ملت ایران بتوسط پیشروان و بزرگان خود در موقع عید تولد پنجاه و نهم ایشان اظهار داشته و نامه نوازشی با هدیه خوبی بایشان فرستاده اند لهذا ما را است نیز که از آندوست واقعی و بیغرض ملت خودمان تشکر خالصانه کرده و بداشتن چنین دوست بزرگواری که زحماتش در احیای آثار ادبی ایران و مدافعاتش از حقوق سیاسی آن مملکت بر همه معلوم است بیایم و مخصوصاً این کتاب بسیار مفید را که مفاخر قدیم ایران را بنظر عالم متمدن عرضه میکند یک نشانه تازه ای از مراتب محبت علامه مشار الیه بوطن خود بدانیم.

حاجت بشرح نیست که مؤلف محترم در تصنیف این خطابات چه زحمات کشیده و چه اوقاتی صرف کرده اند. علاوه بر آنکه اغلب کتب موجوده طبیبی عربی و فارسی قدیم را که دست رس بآنها در خزانه الکتابهای بزرگ ممالک فرنگ داشته اند از نظر گذرانده اند ترجمه های لاتینی و فرانسوی و غیره آنها را که در قرون سابقه در اروپا پرداخته شده نیز دیده و تقریباً تمام کتب را که متأخرین و معاصرین علمای فرنگستان در همین باب نوشته اند (و عده کمی هم نیست^(۱)) نیز مطالعه و تصحیح کرده اند. کتاب مزبور پس از شرح اولین آثار طب در میان عرب جاهلیت و اوایل اسلام و طب التبی و اطبای عرب اولی تفصیل بسیار دلگشی از طب ایران پیش از اسلام و مدرسه جنیدیشاپور داده بعد بهمد خلفای عباسی میگردد و شرح کاملی از مترجمین یونان و سریانی برمی در عهد خلفای اولی عباسی بیان میکند و خطابه اول خود را تمام میکند. در خطابه دوم اصطلاحات و لغات طبیبی عربی و ترتیب تکامل آنها را بیان کرده از وجود و عدم تشریح عملی در میان اطبای مسلمین سخن رانده آنگاه بشرح حال قدیمترین علمای علم طب در قرون اولای اسلام میگردد. از این علما چهار نفر را که بزرگترین و قدیمترین اطبای اسلام هستند ذکر و تراجم احوال کامل آنها و شرح مؤلفات آنها را ثبت مینماید. علمای مذکور بترتیب تاریخی عبارتند از علی بن ربیع طبرستانی مؤلف کتاب «فردوس الحکمة»^(۲) که در نیمه اول قرن سوم شهرت یافته و در خدمت خلیفه عباسی متوکل بوده و معلم ابوبکر رازی بود و ابو بکر محمد بن زکریای رازی معروف که در اواخر قرن سوم یا اوایل چهارم وفات یافته^(۳) و علی بن العباس المجوسی که در نیمه دوم قرن چهارم زندگی میکرده و ابو علی حسین بن عبد الله بن سینا معروف بالشیخ الرئیس. این چهار نفر طیب که تراجم احوال و مؤلفات آنها موضوع خطابه دوم است بزرگترین علمای طب در اسلام بوده اند و از این چهار نفر نیز ابو بکر رازی بعقیده مؤلف اعلم و اعظم کل اطبای اسلام است. خطابه سوم از طب عوام الناس متداول بین پیره زنها و عاقله در ممالک مشرق و ترجمه کتب طب عربی بلاتینی و طبابت در زمان جنگهای صلیبی و حکایات و نوادر راجع بطبابت در کتب قدیمه و کتب طب فارسی قدیم و دخول طب فرنگی در ممالک اسلامی حرف میزنند. خطابه چهارم که آخرین خطابه ها است از مدارج علم طب در اندلس و مدرسه طلیطله بحث نموده و شرحی نیز از کتب فارسی طبیبی از قرن ششم تا هشتم هجری و مخصوصاً از کتاب «ذخیره خوارزمشاهی» تألیف زین الدین اسمعیل جرجانی و نیز از کتب سیر اطبای مانند طبقات الأطبای

(۱) پروفوسور برون در ضمن کتاب خیلی از مؤلفین فرنگی و کتب آنها را اسم میبرد که در باب تاریخ طب عربی یا بعضی قسمتهای آن نوشته اند و از آنجمله کتبی است کتاب فونان (Fonahn) آلمان را موسوم به «ماخذ طب ایرانی» ذکر کنیم که در سنه ۱۹۱۰ میلادی در لایپزیک طبع شده و بیشتر از چهارصد کتاب فارسی در خصوص طب ایرانی میشمارد که نسخه آنها امروز موجود است ولی عده خیلی کمی از آنها بطبع رسیده.

(۲) نسخه قدیم این کتاب در لندن و برلین موجود است.

(۳) پروفوسور برون ترجمه حال این حکیم بزرگ را از روی ماخذ قدیمه درج میکند و شرحی از مؤلفات او که هنوز موجود است میدهد.

راجع بمقاله

«کوه نور - دریای نور»

بعدها مباحثات زیادی میان آمده که کوه نور و اورلوف شاید هر دو قطعات «مغول بزرگ» باشند ولی از آنجائیکه بآر امپراطور مغول در یاد داشتهای خود که در سنه ۹۳۲ نوشته میگوید که در فتوحات خود درهند در آگرا سنگ بزرگی بدست آورد که هشت مثقال یعنی ۳۲۰ راتی که مساوی با ۱۸۷ قیراط است وزن داشته بعضی از مؤلفین کوه نور را عبارت از همین سنگ دانسته و بعضی دیگر کوه نور را همان سنگی فرض کرده اند که ذکر آن در فوق رفت و تاورنیه سیاح فرانسوی آنرا دیده بوده است ولی شرح مفصلی که مشار الیه از شکل آن سنگ میدهد با کوه نور خیلی مختلف است.

بهترین تحقیقات و دقتی که در اینخصوص بعمل آمده از طرف نویل استوری ماسکلین (۱) است. مشار الیه دلایل بسیار اقامه نموده برای ثبوت اینکه سنگی که تاورنیه دیده بوده با کوه نور و سنگی که بآر از آن سخن میراند یکی است و سنگ بزرگی که مذکور گردید که بشاه جهان داده شده بود ممکن است همان سنگی باشد که در خزینه طهران موجود است و بهر حیث همین است «مغول بزرگ حقیقی که تاورنیه با وجود آنکه خود آنرا دیده بود باز حقیقت امر بر او مشتبّه بوده است» (۲).

Novil Story Maskelyne (۱)

(۲) نقل از دائرة المعارف انگلیسی (Encyclopédie Britannique)

از آنجائیکه در شماره ۲ کاوه دوره جدید مقاله‌ای در تحت عنوان فوق یعنی «کوه نور - دریای نور» درج شده بود اینک بعضی معلومات تازه بدست آمده که محض مزید اطلاع ذیلاً بدرج آن می‌پردازیم.

در مقاله مزبور نوشته شده که دریای نور همان سنگی است که فرنگها عموماً آنرا «مغول بزرگ» مینامند. چون در یکی از روزنامه‌های ایران باینسئله اعتراض دیده شد لزوماً گفته میشود که آخرین تحقیقاتی که از طرف علمای فرنگی در این خصوص بعمل آمده مصدق ادعای ما میباشد که «مغول بزرگ» همان سنگی است که در خزینه ایران موجود است و شرح تحقیقات مزبوره آنکه در گولکندا از بلاد هندوستان الماس بزرگی پیدا شد که معروف است قبل از آنکه بتوسط استاد و نیزی تراش شود ۷۸۷ قیراط وزن داشته و تاورنیه (۱) سیاح مشهور فرانسوی در سنه ۱۰۷۶ آنرا در خزانه اورنگ زیب دیده بود و وزن آنرا پس از تراش ۲۸۰ قیراط (۲) نوشته و گفته که الماس مزبور سنگ گردی بوده که یک طرفش بلند بوده و این همان سنگی است که امیرجله آنرا بشاه جهان بخشید. اسم «مغول بزرگ» اغلب بهمین سنگ داده شده است.

الماس معروف به اورلوف را هم یک نفر سرباز فرانسوی از چشم یک تپی در بتخانه‌ای از بتخانه‌های برهمنان دزدیده و پس از آنکه از دست چند نفر گذشته بود جزو جواهرات سلطنتی روس شده بود.

Tavernier (۱)

بی‌نظمی پستخانها

سابقاً در کاوه از بعضی بی‌نظمی‌ها که در پستخانه‌های ایران بوقوع آمده بود و قسمتی از بسته‌های «کاوه» بمحل مقصود نرسیده و تلف شده بود سخن رفته بود. در این باب مراسله‌ای بریاست پست مرکزی طهران از طرف اداره کاوه نوشته شده بود اینک از جوانی که رسیده مستفاد میشود که اداره کل پست ایران بآن شکایت رسیدگی و درباب آنها تحقیقات نموده و در مورد بعضی نتیجه بدست آمده و مقصرین مجازات شده‌اند. از این جهت لازم میدانیم از ریاست کل پست ایران تشکر نمائیم. لکن باز بعضی شکایات متوالیاً بداره میرسد که اشاره بدآنها و تمناى اصلاح آنها را لازم میدانیم مثلاً علاوه بر عدّه زیادی از مشترکین که بهر کدام یک یا دو شماره «کاوه» از میانه مرتب نرسیده و دوره سالیانه آنها بداینقرار ناقص شده است و شاکی هستند بسته‌های هم که بوکلای کاوه در ایران میفرستیم و گاهی صدنسخه از یک شماره ارسال شده بر حسب نگارش و کلا ناقص و مثلاً از صد نسخه ۷۸ نسخه میرسد. سبب این فقره شاید آن باشد که بعضی از اجزا یا مدیران پستخانهای عرض راه بدون آنکه وجه اشتراک پردازند مایلند روزنامه‌ها را خوانده باشند و هر کدام یک نسخه از بسته‌ها برای خود بیرون می‌آورند و در این صورت معلوم است که از صدنسخه که از بوشهر به تبریز میرود قسمت کمی بمقصد خواهد رسید. این فقره قطعی نیست و از روی تجربه زمانهای سابق حس زده شد و ممکن است هم که اصلاً تقصیر در پستخانهای ایران نبوده پیش از رسیدن بایران تلف یا حیف و میل میشود. بهر حال امیدواریم اداره ریاست کل مرکزی پست ایران باین فقره هم توجّهی بفرمایند.

تصحیحات

در شماره گذشته کاوه (شماره ۷ سال دوم) بعضی اغلاط مطبعه یا سهوا روی داده که باصلاح آنها مبادرت میکنیم:

صفحه ۶ ستون ۱ سطر ۱۴ «شفقت» بتشدید قاف غلط است و صحیح مخفف است.

صفحه ۱۰ ستون ۲ سطر ۱۵ «از شهرها» غلط است و صحیح «حماة» است.

راجع به جمله‌ای که در اواخر صفحه ۲ ستون ۲ آمده که «جلوس یزید با جمله باد رحمت وزید قافیه نموده... الخ» یکی از افاضل بما مینویسد: «لابد شعرای ایران که اینکار را میکردند از جمله آن شعرائی بوده اند که سنائی در حدیقه در حق ایشان گوید: «فتهرا نام عاقبت کرده دال با ذال قافیت کرده» چه آخر یزید دال است و آخر وزید ذال پس این شعرای بی همه چیز علاوه بر آنکه وطن پرست نبوده‌اند قواعد شعر و عروض و قافیه را هم نمیدانستند قطع الله نسلم...!»

تجارخانه پرسپولیس

مغازه و تجارخانه «پرسپولیس» حاضر است و اسطه همه نوع معاملات تجاری میان آلمان و ایران و هندوستان و عثمانی شده و با نهایت انتظام و سرعت و رعایت صرفه آقایان تجار و اصناف ایرانی هر نوع مال التجاره که خواسته شود (از قبیل مال خرازی و منسوجات و انواع رنگها و هر نوع ماشینهای مختلف و مطبوعه و اسباب عکاسی و دواجات و غیره) از بهترین و معتبرترین کارخانههای آلمان خرید و ارسال دارد.

مدیر: رضا تربیت

آدرس ما از این قرار است:

Tarbiat-Persépolis, Berlin-Charlottenburg, Goethestrasse 1.

آدرس تلگرافی: Berlin, Tarbiathut

چاپخانه کاویانی

واقعه در برلن که از تأسیسات یک شرکت ایرانی است حاضر طبع کتب و اوراق از هر نوع و هر قبیل بوده و هرگونه نقشها و تصاویر با صنایع گوناگون در کمال نفاست و کاملاً مثل چاپخانههای بزرگ فرنگی طبع میکند. انواع حروفات قشنگ عربی و فارسی و فرنگی را دارد. سفارشها از ایران و سایر ممالک قبول میکند و در اندک زمانی بسرعت انجام داده و تحویل میدهد.

این چاپخانه ایرانی که در مرکز فرنگستان برای خدمت بتسهیل نشر علم و معرفت در ایران بنا شده و صورت تابناک آهورامزدا را با بالهای طلائی درخشان علامت اداری خود قرار داده حاضر قبول خدمات ناشرین کتب در مشرق زمین است.

آدرس چاپخانه چنین است:

Buch- und Kunstdruckerei «Kaviani»

Berlin Charlottenburg, Leibnizstr. 43

قیمت اعلان در کاوه

روزنامه کاوه چنانکه سابقاً هم در شماره دوم و سوم سال دوم (دوره جدید) خود اخطار نموده بود برای قبول هر گونه اعلان بهر زبانی که باشد و از هر نقطه ای که برسد حاضر است و اینک محض مزید اطلاع قیمت اعلانات را نیز ذیلاً درج مینماید:

مقدار اعلان	یک بار	سه بار	شش بار	۱۲ بار
قیمت هر سطر (نیم ستونی) که مطابق است با ده سانتیمتر طول در هفت میلیمتر عرض	۹ شلینگ	یک لیره	یک لیره و نیم	۲ لیره و نیم
قیمت اعلاناتی که تمام یک ستون را بگیرد	۱۸ لیره	۴۰ لیره	۶۰ لیره	۱۰۰ لیره
» » » نیم ستون را بگیرد	۹	۲۰	۳۰	۵۰
» » » ثلث ستون را بگیرد	۴ لیره و ۱۷ شلینگ	۱۲ لیره و ۷ شلینگ	۲۰	۳۳ لیره و ۷ شلینگ
» » » ربع ستون را بگیرد	۴ لیره و ۱۰ شلینگ	۱۰ لیره	۱۵	۲۵ لیره
» » » ثمن ستون را بگیرد	۲ لیره و ۵ شلینگ	۵	۷,۵	۱۲,۵ لیره

مخصوص تجار ایرانی

نظر بمناسبات تجاری و تخریبات سالهای دراز ما در ایران که بواسطه جنگ بین الملی قطع شده دوباره مصمم بر آن شده ایم که روابط تجاری خودمان را

مستقیماً بدون شخص ثالث

با آقایان تجار ایرانی از نو شروع کرده و مثل سابق داخل تجارت بشویم. و برای توضیح مطلب خاطر آقایان را مسبوق میداریم که گذشته از آنکه ما دارای بهترین مناسبات برای خرید و فروش اجناس صادره ایران هستیم دارای بهترین روابط با کارخانههای رنگسازی در بادن و نماینده عالیترین کارخانه دواسازی دنیا ریدیل در برلین و عامل بزرگترین کارخانههای اتوموبیل سازی و ماشینهای مختلفه نیز میباشیم. از هر قبیل اجناس و ملزومات مختلفه نمونه فرستاده میشود و آقایان ایرانی در مکاتبه با ما میتوانند بزبان فارسی بنویسند.

Robert Wönckhaus & Co.

Hamburg 1, Glockengiesserwall

سلسله انتشارات «کاوه»

آلمان ایران و سایر ممالک

مارک لیره انگلیسی

(۱) گنج شایگان یا اوضاع اقتصادی ایران

کتابی است جامع فواید سیاسی و اقتصادی مشتمل بر اغلب اطلاعات اقتصادی و امتیازات خارجهها در ایران و احصایه های مالیاتی و جدولهای صادرات و واردات و دارای ۴۶ جدول کامل و ۶ نقشه و فهرست اسامی بترتیب تهجی

۸ شلینگ

(۲) کشف تللیس از روی اسناد محرمانه انگلیسی

در باب ایران کتابی است خیلی مفید دارای عکس عین اسناد محرمانه که برای سیاستون ایران مطالعه اش لازم است

۱۵ دو شلینگ و نیم

(۳) جنایت روس و انگلیس نسبت بایران

تألیف علامه مشهور آفاق استاد براندس دانشمندی که بسیار دلنشین است مشتمل بر عکس مؤلف و دیباچه مختصری که خود مؤلف برای ترجمه فارسی کتاب نوشته بعنوان «خطاب بایرانیان»

۳ نیم شلینگ

(۴) مختصر تاریخ مجلس ملی ایران

رساله ایست مشتمل بر تاریخ مجلس در ایران و گذارش سه دوره آن مشتمل بر جدول اسامی و کلای هر سه دوره مجلس و هیئت وزرا از اول مشروطیت تا زمان تألیف کتاب

۱۵ دو شلینگ

کتابهای فوق در اداره کاوه بفروش میرسد و بطالین که قیمت را قبلاً بطور مستقیم و یا بتوسط وکلای کاوه بفروشد توسط پست ارسال میشود. کسانی که خرید کلی کنند و کتابفروشها تخفیف داده میشود